

Investigating the obstacles and problems of development banks in the path of developing entrepreneurship and knowledge-based employment with emphasis on the role of TOSE'E TA'AVON BANK

Mansoureh Mahdizadeh^{*1}, Hossein Sarin²

Received: 02/07/2023

PP: 71-110

Accepted: 28/10/2023

Abstract

In this research, obstacles and problems of TOSE'E TA'AVON BANK in the development of entrepreneurship and knowledge-based employment have been investigated. For this purpose, qualitative research method and semi-structured in-depth interview tool have been used. The statistical population consists of all internal and external stakeholders of TOSE'E TA'AVON BANK.

Among them, 15 people were selected by purposeful sampling method. The findings were placed in two general categories of problems of knowledge-based entrepreneurship and the role of TOSE'E TA'AVON BANK in supporting knowledge-based entrepreneurship. According to the findings of the research, the problems of knowledge-based entrepreneurship are caused by the internal performance of TOSE'E TA'AVON BANK, factors outside this bank, or caused by the internal performance of knowledge-based companies. The findings also showed that the role of TOSE'E TA'AVON BANK in supporting knowledge-based entrepreneurship through creating strategies such as creating social trust, using the bank's large database capacity, creating financial support in creating an innovation environment, using multiple methods of financing, direct investment, Advising knowledge-based projects is the bank's two-way interaction with the country's entrepreneurial environment, supporting changeable, risky and high-risk investment, joining the global trend of supporting knowledge bases, supporting the components of the innovation ecosystem and creating new structures.

Keywords: Obstacles, TOSE'E TA'AVON BANK, cooperative development bank, entrepreneurship, employment, knowledge base.

Reference: Mahdizadeh, M., Sarin, H. (2024). Title: Investigating the obstacles and problems of development banks in the path of developing entrepreneurship and knowledge-based employment with emphasis on the role of TOSE'E TA'AVON BANK. *Innovation Management Journal*, 12(4), 71-110.

Doi: [10.22034/imj.2024.455044.2816](https://doi.org/10.22034/imj.2024.455044.2816)

1 - Correspondence author: Department of Theory-Oriented STI Studies, Institute for Science Policy (NRISP), Tehran, Iran. mahdizadeh@nrisp.ac.ir

2 - Ph.D. student, Iran Banking Institute, Tehran, Iran. h.sarin@ttbank.ir

نوع مقاله: پژوهشی

بررسی موانع و مشکلات بانک‌های توسعه‌ای در حمایت از کارآفرینی و اشتغال دانش‌بنیان با تأکید بر نقش بانک توسعه تعاون

منصوره مهدی‌زاده*^۱، حسین سرین^۲

پذیرش: ۱۴۰۲/۰۸/۰۶

صص: ۷۱-۱۱۰

دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۱۱

چکیده

در این پژوهش به بررسی موانع و مشکلات بانک توسعه تعاون در مسیر توسعه کارآفرینی و اشتغال دانش‌بنیان پرداخته شده است. بدین منظور از روش تحقیق کیفی و ابزار مصاحبه نیمه‌ساختاریافته استفاده شده است. جامعه آماری عبارت است از همه ذی‌نفعان درونی و بیرونی بانک توسعه تعاون. از این میان تعداد ۱۵ نفر به روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. یافته‌ها در دو دسته کلی مشکلات کارآفرینی دانش‌بنیان و راهبردهای بانک توسعه در حمایت از کارآفرینی دانش‌بنیان قرار گرفتند. متناسب با یافته‌های پژوهش، مشکلات کارآفرینی دانش‌بنیان ناشی از عملکرد داخلی بانک توسعه تعاون و عوامل خارج از این بانک یا ناشی از عملکرد داخلی شرکت‌های دانش‌بنیان هستند. یافته‌ها همچنین نشان داد که بانک توسعه در حمایت از کارآفرینی دانش‌بنیان از طریق ایجاد راهبردهایی مانند ایجاد اعتماد اجتماعی، استفاده از ظرفیت پایگاه داده بزرگ بانک، ایجاد پشتوانه مالی در تولید فضای نوآوری، استفاده از روش‌های متعدد تأمین مالی، سرمایه‌گذاری مستقیم، مشاوره‌دهی به طرح‌های دانش‌بنیان، تعامل دوجانبه بانک با فضای کارآفرینی کشور، حمایت از سرمایه‌گذاری تغییرپذیر، خطرپذیر و پُریسک، حمایت از اجزاء اکوسیستم نوآوری و ایجاد ساختارهای جدید می‌تواند نقش‌آفرینی کند.

کلیدواژه‌ها: موانع، بانک توسعه‌ای، بانک توسعه تعاون، کارآفرینی، اشتغال، دانش‌بنیان.

استناددهی (APA): مهدی‌زاده، منصوره، و سرین، حسین (۱۴۰۲). بررسی موانع و مشکلات بانک‌های توسعه‌ای در حمایت از کارآفرینی و اشتغال دانش‌بنیان با تأکید بر نقش بانک توسعه تعاون، *نشریه علمی مدیریت نوآوری*، ۱۲(۴)، ۷۱-۱۱۰.

Doi: [10.22034/imj.2024.455044.2816](https://doi.org/10.22034/imj.2024.455044.2816)

۱- نویسنده مسئول: استادیار، گروه مطالعات نظری علم، فناوری و نوآوری، مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور، تهران، ایران. (mahdizadeh@nrsp.ac.ir)

۲- دانشجوی دکتری، رشته بانکداری، مؤسسه عالی آموزش بانکداری ایران، تهران، ایران. (h.sarin@ttbank.ir)

توسعه به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مفاهیم اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جهان مدرن، جزئی جدانشدنی از هر نظام حکمرانی و نهادهای کوچک و بزرگ جوامع امروزی است. توسعه، مفهومی گسترده است که اندیشمندان مختلف بر جنبه‌های گوناگون آن از تلاش برای تغییرات اساسی در ساخت اجتماعی، طرز تلقی عامه مردم و نهادهای ملی و تسریع رشد اقتصادی گرفته تا غلبه بر سوء تغذیه، فقر و بیماری تأکید دارند (ازکیا و غفاری، ۱۳۹۳: ۱۷).

میزان رشد و توسعه اقتصادی در گرو انباشت و بهره‌وری اقتصاد است و این دو به چگونگی فرایند سرمایه‌گذاری بستگی دارد. در زمینه رشد و توسعه اقتصادی و اجتماعی به مؤسسات پولی و اعتباری و بانک‌ها که ارکان اصلی بازارهای مالی هستند، می‌توان اشاره کرد. بانک‌ها، نقشی بسزا در تأمین سرمایه‌های اقتصادی و اجتماعی دارند. از آنجایی که در اقتصاد، وظیفه تجهیز و تخصیص منابع مالی بر عهده بانک‌ها قرار دارد، بنابراین نقش بانک‌ها برای توسعه اقتصادی و اجتماعی در هر جامعه‌ای انکارناپذیر است (حسینی‌نژاد و محسنی، ۱۳۹۶).

هرچند به شکل عام، نقش بانک‌ها در توسعه پُراهمیت است، اما به‌طور خاص برخی از بانک‌ها، سهم مهم‌تری در این حوزه دارند. این بانک‌ها که بانک‌های توسعه‌ای نام دارند، بانک‌هایی هستند که به‌منظور تسریع و تسهیل توسعه اقتصادی یک کشور، از طریق تجهیز و تخصیص منابع میان‌مدت و بلندمدت و تشویق و ترغیب بخش خصوصی در کمک به توسعه اقتصادی، نقش‌آفرینی می‌کنند. بانک‌های توسعه‌ای در تمام دنیا در دستیابی به توسعه صنعتی و پیامد آن، توسعه اقتصادی در کشورهای که عقب مانده یا کمتر توسعه‌یافته بودند، نقش مؤثر، مثبت و سازنده‌ای ایفا کردند و به همین دلیل در سطح جهان به ایجاد و گسترش آنان کمک شده است تا به‌عنوان ابزاری در اختیار برنامه‌های توسعه اقتصادی ملل جهان قرار گیرند (ابوجعفری، ۱۳۹۸: ۹).

بانک‌های توسعه‌ای معمولاً توسط دولت‌ها برای ارائه خدمات اعتباری و سایر خدمات مالی به مشتریانی که توسط مؤسسات مالی خصوصی در حد مطلوب

سیاست‌گذاران، خدمات اعتباری دریافت نمی‌کنند، ایجاد می‌شوند (ورک، ۲۰۱۵: ۲). امیسک و توپودا^۱ (۲۰۰۶) معتقدند که «بانک‌های توسعه‌ای معمولاً از طریق قوانین جداگانه‌ای ایجاد می‌شوند که وظیفه آنها تأمین مالی پروژه‌هایی است که منافع اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی قابل توجهی به همراه دارند و ممکن است توسط بخش خصوصی انجام نشوند» (امیسک و توپودا، ۲۰۰۶: ۴).

در مجموع می‌توان گفت که بانک‌های توسعه‌ای به‌منظور تحقق اهداف اقتصادی- اجتماعی در یک منطقه یا بخش با دستور قانونی صریح ایجاد می‌شوند. این بانک‌ها، ابزاری مهم برای دولت‌ها در راستای تشدید رشد اقتصادی از طریق اعطای اعتبار، ضمانت سرمایه‌گذاری‌ها و سایر خدمات مالی و همچنین ارائه طیف وسیعی از خدمات مشاوره‌ای و ظرفیت‌سازی برای مؤسساتی که نمی‌توانند پروژه‌های توسعه‌ای خود را از طریق بازار سرمایه یا بانک‌های تجاری- خصوصی تأمین مالی کنند، به‌شمار می‌روند (محرابی، ۱۳۹۲: ۴).

در ایران نیز همچون نقاط دیگر دنیا، بانک‌های توسعه‌ای به‌منظور تحقق اهداف اقتصادی- اجتماعی به‌تدریج ظهور کردند. یکی از بانک‌های توسعه‌ای مهم کشور «بانک توسعه تعاون» است که به‌منظور اجرای سیاست‌های ابلاغی مقام معظم رهبری و در راستای ارتقای بخش تعاونی در اقتصاد کشور، به‌عنوان زیرمجموعه وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی شکل گرفت و در اجرای اصل ۴۴ قانون اساسی در تاریخ ۱۵ مرداد سال ۱۳۸۸ از «صندوق تعاون کشور» به «بانک توسعه تعاون» تغییر نام داد. نظر به اهداف طراحی‌شده در سند توسعه بخش تعاون^۲ و اساسنامه بانک توسعه تعاون^۳، یکی از اهداف بانک‌های

1- Amyx & Toyoda

۲- یکی از اهداف «سند توسعه بخش تعاون»، افزایش سطح اشتغال مولد در بخش تعاون به بیست درصد (۲۰٪) از کل اشتغال کشور است. افزون‌بر این یکی از راهبردهای کلان توسعه بخش تعاون در سند پیش‌گفته، «توسعه نوآوری و تعاون دانش‌بنیان» می‌باشد (سند توسعه بخش تعاون، مصوب هیئت وزیران مورخ ۱۴۰۱/۱۲/۱۴).

۳- در بند «۶» ماده «۶» اساسنامه بانک توسعه تعاون در رابطه با اهداف بانک توسعه تعاون آمده است: «تخصیص منابع و کمک به تأمین سرمایه کارآفرینان و افراد جویای کار به‌منظور ایجاد اشتغال جدید و کمک به بنگاه‌های اقتصادی موجود و توسعه آنان به‌منظور حفظ و بهبود اشتغال موجود و ایجاد فرصت‌های شغلی جدید، ارتقای ظرفیت‌ها و توانمندی‌های رقابتی بخش تعاون در سطح ملی و بین‌المللی، تسهیل ارتباطات و پیوندهای فنی، مالی و اقتصادی بین آنها و تحقق توسعه یکپارچه بخش تعاونی در اقتصاد ملی» (اساسنامه بانک توسعه تعاون، مصوب هیئت وزیران مورخ ۱۳۸۸/۰۴/۲۴).

توسعه‌ای از جمله بانک توسعه تعاون، «توسعه کارآفرینی و اشتغال دانش‌بنیان در کشور» است.

موتور محرک اقتصاد دانش‌بنیان، شرکت‌های دانش‌بنیان هستند. اسناد بالادستی کشور از جمله سیاست ابلاغی اصل ۴۴ قانون اساسی، برنامه چهارم، پنجم و ششم توسعه و همچنین سند چشم‌انداز بیست ساله کشور، همگی حوزه اقتصاد دانش‌بنیان را جزو حوزه‌های مهم و تأثیرگذار در کشور دانسته و توسعه این بخش را در اولویت برنامه‌های توسعه‌ای کشور قرار داده‌اند (شیرازی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۱۴).

در شرایط تحریم، توجه بیشتر به شرکت‌های دانش‌بنیان و کمک به ارتقاء توانمندی آنها، با هدف رهایی از فروش منابع طبیعی کشور و حرکت به سمت «تولید دانش‌بنیان» بیش‌ازپیش ضرورت می‌یابد. به‌عبارت دیگر، راه «جهاد اقتصادی» و «اقتصاد مقاومتی»، از مسیر کارآفرینی دانش‌بنیان می‌گذرد (ضیاءالدینی و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۱۳).

با توجه به اهمیت و نقش کارآفرینی و اشتغال دانش‌بنیان در توسعه اقتصادی کشور، ضروری است زمینه‌های توسعه آن در کشور شکل گرفته و تقویت شود. یکی از راه‌های توسعه این امر، تأمین مالی کارآفرینی دانش‌بنیان است. در همین راستا، طیبی و همکاران (۱۳۹۱) معتقدند که برای تأمین مالی بنگاه‌ها در ایران، ابزارهای متعددی وجود دارد، اما کارآفرینان نوپا به‌علت ساختاری که دارند، می‌توانند از همه آنها استفاده کنند. مهمترین ابزاری که این کسب‌وکارها می‌توانند به آن تکیه کنند، بانک است (طیبی و همکاران، ۱۳۹۱).

در همین راستا، یکی از مسائل اصلی که برای تأمین مالی این شرکت‌ها مطرح است، ارائه برنامه مناسب تأمین مالی به این شرکت‌هاست، به‌گونه‌ای که بتواند سرمایه در گردش و سودآوری آنها در شرایط محیط متغیر به نحوه مناسب پوشش دهد. این امر بدون توجه به تعاملات شرکت با عوامل زنجیره

تأمین، امکان‌پذیر نبوده و برای این امر یکپارچگی تصمیمات مالی و فیزیکی در زنجیره تأمین می‌تواند بسیار راهگشا باشد (مرادی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۴۰).

بنابراین پژوهش کنونی قصد دارد به بررسی موانع و مشکلات بانک توسعه تعاون در مسیر توسعه کارآفرینی و اشتغال دانش‌بنیان پرداخته و راهبردهایی برای عبور از چالش‌ها و رسیدن به وضعیت مطلوب ارائه دهد. بدین منظور ابتدا پیشینه نظری و تجربی پژوهش، سپس روش پژوهش و یافته‌های حاصل از آن و در انتها نیز جمع‌بندی و پیشنهادهای پژوهش ارائه شده است.

پیشینه و مبانی نظری

مرور پیشینه

پاداش و خداینه (۱۳۹۸) در تحقیقی با عنوان «نقش بانک‌های توسعه در توسعه و اشتغال‌زایی» به شیوه تحلیلی-توصیفی به بررسی نقش بانک‌های توسعه در توسعه و اشتغال‌زایی پرداخته‌اند. پژوهشگران با بررسی چند مورد از مهم‌ترین بانک‌های توسعه‌ای دنیا از جمله بانک توسعه برزیل، بانک توسعه چین، بانک توسعه کره و بانک توسعه ترکیه، نتیجه‌گیری کردند که ماهیت شکل‌گیری بانک‌های توسعه‌ای در کشورها، تفکیک تسهیلات تجاری از تسهیلات توسعه‌ای برای کمک به اهداف توسعه پایدار از جمله اشتغال‌زایی است. پژوهشگران همچنین نتیجه می‌گیرند که توزیع تسهیلات در بانک‌های توسعه به‌شدت به راهبردها و سیاست‌های صنعتی دولت‌ها وابسته بوده و بانک‌های توسعه‌ای، چه خصوصی باشند، چه دولتی، بر خلق ارزش افزوده و در نتیجه افزایش رشد اقتصاد ملی تأثیرگذار می‌باشند.

پژوهش دیگری توسط خوب و همکاران (۱۳۹۹) با هدف شناسایی موانع و محدودیت‌های استفاده از اعتبارات خرد دولتی در توسعه فعالیت‌های کارآفرینی روستایی به روش کیفی انجام شده است. نتایج این پژوهش نشان داد که کارآفرینان روستایی به‌دلیل وجود موانع و محدودیت‌های اقتصادی، اجتماعی، نهادی و اداری، از گرفتن وام کارآفرینی منصرف می‌شوند. یافته‌ها همچنین

نشان داد که تسهیل ارائه وام‌های کم‌بهره با دوره‌های بازپرداخت طولانی در راه‌اندازی کسب‌وکارهای جدید روستایی تأثیرگذار خواهد بود.

تحقیقات دیگری نیز پیرامون موضوع انجام شده است که نسبت به تحقیقات یادشده، ارتباط کمتری با بحث کارآفرینی دانش‌بنیان دارند و بیشتر در زمینه کسب‌وکارهای خانگی انجام شده یا به بررسی نقش سایر نهادها (به غیر از بانک) در توسعه کارآفرینی دانش‌بنیان پرداخته‌اند؛ بنابراین از ذکر آنها خودداری شده است. در مجموع با بررسی تحقیقات داخلی پیرامون موضوع، مشخص شد که بیشتر این تحقیقات به روش اسنادی و کیفی و تنها چند تحقیق به روش کمی و یک تحقیق داخلی نیز به روش آمیخته (کمی و کیفی) انجام شده است. شاید جدید بودن موضوع، دلیل اقبال بیشتر پژوهشگران به استفاده از روش‌های کیفی و اکتشافی در این زمینه می‌باشد. اما باید مدنظر داشت که در کنار فهم عمیق و کیفی، انجام تحقیقاتی با استفاده از سایر روش‌ها (کمی و آمیخته) نیز در این زمینه لازم است. بررسی محتوایی این تحقیقات نیز نشان داد که اغلب تحقیقات، به بررسی موانع یا عوامل مؤثر در توسعه کارآفرینی و اشتغال مولد به صورت کلی پرداخته‌اند و هیچ کدام به صورت خاص به بررسی موانع و مشکلات بانک توسعه تعاون در مسیر توسعه کارآفرینی و اشتغال دانش‌بنیان نپرداخته‌اند.

تحقیقات خارجی نسبتاً زیادی نیز به بررسی بانک‌های توسعه‌ای در کشورهای مختلف جهان شامل شرق آسیا، برزیل، روسیه، هند، چین، آفریقای جنوبی، اروپا، اندونزی، کانادا، آلمان، شیلی، ژاپن، کره و سنگاپور و نقش این بانک‌ها در دنیای در حال تغییر، آینده و موفقیت آنها پرداخته‌اند. اغلب این تحقیقات به صورت کلی بر بررسی نقش بانک‌های یادشده در رشد و توسعه پایدار کشورهای مورد مطالعه متمرکز شده و شمار معدودی نیز به نقش آنها بر توسعه کارآفرینی و نوآوری (کومار و آبهیندان^۱، ۲۰۱۷؛ کراس^۲، ۲۰۲۱ و پریانکا و دی پی جین^۳، ۲۰۱۵) پرداخته‌اند. برای نمونه نتایج پژوهش کومار و

آبهیندان (۲۰۱۷) با عنوان «نقش بانک‌ها در توسعه کارآفرینی در هند» نشان داد که بانک‌ها از مشارکت خود در توسعه و تأمین مالی شرکت‌های کوچک و متوسط با افزایش مشتریان خود و بنابراین تنوع‌بخشی به حوزه‌های جدید کسب‌وکار استفاده می‌کنند که درنهایت تأثیر مثبتی بر سهام بانک‌ها خواهد داشت.

تحقیق مرتبط دیگری در این زمینه توسط پریانکا و دی پی جین (۲۰۱۵) با هدف بررسی نقش و تأثیر وام‌های اخذشده از بانک‌های توسعه‌ای توسط بنگاه‌های کوچک بر ترویج و ارتقای کارآفرینی در هند به روش کمی انجام شده است. نتایج این پژوهش نشان داد که سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های توسعه‌ای کوتاه‌مدت نیست و سود حاصل از این فعالیت‌ها به زمان نیاز دارد تا دیده شود. همچنین مشخص شد که شرایط رویه پرداخت‌ها، به ارزیابی نیاز دارد و با توجه به نوع شرکت تغییر می‌کند. راه‌حل دیگری که مطرح شد این بود که وام باید به سمت تولید باشد، نه مصرف. به این دلیل که گاهی اوقات وام‌هایی که از این مؤسسات اعتباری خرد اخذ می‌شود، درنهایت در سایر فعالیت‌های اجتماعی مورد استفاده قرار می‌گیرد و تنها اندکی از وام باقی مانده به سرمایه‌گذاری در بنگاه اختصاص می‌یابد. راه‌حل رایجی که در این پژوهش بر آن تأکید شد، کاهش نرخ بهره بود. کارآفرینان پیشنهاد کردند که کاهش نرخ سود، تأثیر بیشتری بر ارتقاء کارآفرینی خواهد داشت.

آگوستینو و همکاران^۱ (۲۰۲۱) نیز به‌طور تجربی بانک‌های تعاونی ایتالیایی را به‌عنوان محرک ایجاد کسب‌وکار جدید در استان‌های ایتالیا طی دوره ۲۰۱۲-۲۰۰۳ بررسی می‌کنند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که وجود بانک‌های تعاونی ایتالیایی به‌طور مثبت و معناداری بر نرخ ورود شرکت‌ها به کارآفرینی تأثیر می‌گذارد. شواهد این پژوهش نشان می‌دهد که بانک‌های تعاونی ایتالیایی ممکن است نقش مرتبطی در تأمین مالی شرکت‌های نوآورانه و خطرپذیر داشته باشند- اگرچه، زمانی که خطرگریزی بانک‌ها افزایش می‌یابد،

بانک‌های یادشده تمایل دارند که تأمین مالی پروژه‌های پُرخطرتر را کاهش دهند.

درمجموع با بررسی پیشینه پژوهش می‌توان گفت که بررسی موانع و مشکلات بانک توسعه تعاون در حمایت از کارآفرینی و اشتغال دانش‌بنیان، کمتر بررسی شده است. بر این اساس، با توجه به شرایط جامعه ایران، انجام چنین پژوهشی دلالت‌های نظری و سیاستی جدیدی به همراه خواهد داشت.

مبانی نظری

بانک‌های توسعه در سراسر جهان، چه در کشورهای توسعه‌یافته و چه در کشورهای در حال توسعه، در پاسخ به شکست بازارها در تأمین منابع مالی لازم برای فعالیت‌های کارآفرینی به‌منظور تقویت شرکت‌های جدید یا موجود در فرایند توسعه صنعتی‌سازی شکل گرفتند (تداس، ۲۰۲۰: ۵).

تجربه کشورها نشان داده است که بانک‌های توسعه‌ای به شیوه‌های متعددی فعالیت کارآفرینانه را ارتقا می‌دهند. از جمله ایجاد محیط کارآفرینی و ترویج، تشویق و تحریک منابع و روحیه کارآفرینی به‌طور نظام‌مند، حمایت کارآفرینان بالقوه را از مرحله تولید ایده به مرحله ارزیابی پروژه‌ها، تحریک و تشویق کارآفرینان جدید برای گام برداشتن در راستای اکتشاف نواحی جدید فرایندهای تولیدی و مصمم‌شدن برای تغییرات کیفی متناسب با ورودی‌های دردسترس یا جانشینی ورودی‌های ارزان‌تری که به صورت محلی دردسترس است، ارائه مشاوره به دولت‌های مرکزی درباره مسائل برنامه‌ریزی، سیاستگذاری و راهبردهایی برای دستیابی به پیشرفت اجتماعی و اقتصادی با رشد فرصت‌های شغلی و کاهش نابرابری اقتصادی، ایجاد صرفه‌جویی و سپرده در فعالیت‌های نوآورانه و متنوع اقتصادی، مشاوره‌دهی به کارآفرینان و اختصاص منابع مالی برای فعالیت‌های مولدتر در زمینه‌های موردنظر در سیاست دولتی، به‌حداقل رساندن خطر شکست کسب‌وکار با هدایت کارآفرینان جدید در زمینه ترکیب محصول، مقیاس عملیات، سطح فناوری، امکانات کارخانه، ساختار مالی، همکاری خارجی، توافقات بازاریابی، توافق‌های مدیریتی

و سایر موارد، ارائه کمک‌های مالی، فنی، ارزیابی پروژه، ارزیابی و پایداری اقتصادی در کوتاه‌مدت و درازمدت برای کسب‌وکارها و حمایت و سازماندهی سمینارها، کنفرانس‌ها، سمپوزیوم‌ها و نشریات در مورد موضوعات مختلف اقتصادی در راستای حل مشکلات اقتصادی جامعه (جان^۱، ۲۰۱۵؛ میسرا^۲، ۱۹۸۷ به نقل از پاداش و خداپناه، ۱۳۹۸: ۲۱۲).

در مجموع می‌توان گفت که بانک‌های توسعه‌ای با هدف توسعه اقتصادی و اجتماعی کشورها شکل گرفته‌اند. از آنجاکه یکی از مهمترین راه‌های توسعه، حمایت و تقویت فعالیت‌های کارآفرینی است، بانک‌های توسعه‌ای نیز همواره با روش‌هایی در تلاش برای حمایت از کسب‌وکارهای کارآفرینانه بوده‌اند. از جمله این روش‌ها می‌توان به ایجاد محیط کارآفرینی و ترویج، تشویق و تحریک منابع و روحیه کارآفرینی به‌طور نظام‌مند از طریق ارائه طیف متنوعی از کمک‌های مشاوره‌ای، مالی و فنی توسط بانک‌های توسعه‌ای اشاره کرد.

در ایران نیز، بانک توسعه تعاون به‌عنوان یکی از مهمترین بانک‌های توسعه‌ای، در راستای حمایت از توسعه کارآفرینی و اشتغال دانش‌بنیان، اقدامات متعددی تاکنون انجام داده است. یکی از این اقدامات، ارائه کمک‌های مالی و تسهیلاتی به شرکت‌های کارآفرین و دانش‌بنیان است. ارائه این کمک‌ها همواره با دشواری‌ها و مشکلاتی همراه بوده است که در تحقیق کنونی، تلاش شده به بررسی موانع و مشکلات موجود در این زمینه و ارائه پیشنهادهایی برای عبور از این چالش‌ها و رسیدن به وضعیت مطلوب در زمینه حمایت از توسعه کارآفرینی و اشتغال دانش‌بنیان پرداخته شود.

روش پژوهش

روش به‌کاررفته در این پژوهش، روش کیفی است. روش‌های تحقیق کیفی طوری طراحی شده‌اند که به پژوهشگر کمک کنند تا آدم‌ها و موقعیت‌های

اجتماعی و فرهنگی را که در آن زندگی می‌کنند، درک کند (اگرایی و رفیعی، ۱۳۷۸: ۱۲۵).

رویکرد کیفی مورد استفاده در این مطالعه، پدیدارشناسی است. پدیدارشناسی اساساً مطالعه تجربه زیسته یا جهان زندگی است (امامی سیگارودی و همکاران، ۱۳۹۱: ۵۷). پژوهشگر با رویکرد پدیدارشناسانه و با استفاده از ابزار مصاحبه نیمه‌ساختاریافته، تلاش کرده به فهم معنای ذهنی کنشگران یا تجربه زیسته آنان بپردازد. در این راستا، با شماری از ذی‌نفعان درونی (ترکیبی از مطلعان کلیدی شامل تعدادی از کارمندان و مدیران بانک توسعه تعاون، صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری تعاون، مدیران بخش خصوصی فعال در اکوسیستم نوآوری و وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی) و تعدادی از ذی‌نفعان بیرونی (شامل مدیران عامل تعدادی از شرکت‌های دانش‌بنیانی که در سبد مشتریان بانک توسعه تعاون قرار گرفته و از تسهیلات آن استفاده کرده بودند) بانک توسعه تعاون مصاحبه شد.

در این مصاحبه‌ها تلاش شد در قالب رویکرد پدیدارشناسی، تجربه زیسته دو گروه مورد مصاحبه، بررسی شود. تجربه زیسته ذی‌نفعان بیرونی (مدیر عاملان شرکت‌های دانش‌بنیان) از این حیث حائز اهمیت بود که این افراد در سبد مشتریان بانک توسعه تعاون قرار داشته و به‌عنوان افراد کارآفرین، تجربه استفاده از تسهیلات کارآفرینی دانش‌بنیان از بانک توسعه تعاون را داشتند. از این‌رو، با تمامی موانع و مشکلات در فرایند اخذ تسهیلات پیش‌گفته آشنا بوده و تجارب ارزنده‌ای در این زمینه داشتند. دسته دوم مصاحبه‌شوندگان (ذی‌نفعان درونی) نیز از این حیث تجارب ارزنده‌ای داشتند که یا در فرایند دادن تسهیلات به شرکت‌های دانش‌بنیان به صورت مستقیم درگیر بودند (کارمندان بانک) یا جزو سیاست‌گذاران و مدیران این حوزه قرار داشتند که از نزدیک با مشکلات و موانع اجرایی آن، درگیر شده بودند.

روش نمونه‌گیری تحقیق، غیراحتمالی و هدفمند بود. به این شکل که از بانک توسعه تعاون خواسته شد فهرستی از ذی‌نفعان درونی و بیرونی خود را به پژوهشگر ارائه کند. از میان افراد معرفی‌شده، تعدادی به روش هدفمند انتخاب

شدند. ملاک‌های انتخاب افراد در بخش ذی‌نفعان بیرونی عبارت بودند از: تجربه استفاده از تسهیلات کارآفرینی دانش‌بنیان، داشتن شرکت دانش‌بنیان و سابقه مدیریت یا فعالیت بیش از ۳ سال در شرکت. ملاک‌های انتخاب افراد در بخش ذی‌نفعان درونی نیز عبارت بودند از: داشتن معیارهای خبرگی از جمله مدرک تحصیلی مرتبط، داشتن سابقه کاری یا مدیریتی در واحدهای مربوط به ارائه تسهیلات کارآفرینی دانش‌بنیان و آشنایی با آیین‌نامه‌ها و مفاهیم مرتبط با موضوع.

در انتخاب افراد مورد مصاحبه تلاش شد تا حداکثر تنوع به لحاظ شاخص‌هایی مانند سن مصاحبه‌شونده، استان محل فعالیت شرکت دانش‌بنیان (در بخش ذی‌نفعان بیرونی شامل مدیر عاملان شرکت‌های دانش‌بنیان از استان‌های مختلف کشور) و سطوح مختلف سازمانی (در بخش ذی‌نفعان درونی شامل مدیران عالی، میانی و عملیاتی و کارشناسان) رعایت شود. مصاحبه‌ها تا جایی ادامه یافت که پژوهشگر به داده جدیدی نرسید و به اصطلاح به اشباع نظری دست یافت که این تعداد شامل ۸ نفر از ذی‌نفعان درونی و ۷ نفر از ذی‌نفعان بیرونی بانک توسعه تعاون به تعداد ۱۵ نفر از مطلعان کلیدی بود.

قلمرو زمانی این پژوهش، سال ۱۴۰۱-۱۴۰۲؛ قلمرو مکانی آن کل کشور و قلمرو موضوعی نیز نقش بانک‌های توسعه‌ای در توسعه کارآفرینی بود.

در تحلیل داده‌ها از تکنیک شناسه‌گذاری باز و محوری و نرم‌افزار مکس کیودا^۱ استفاده شد. بدین صورت که ابتدا همه مصاحبه‌ها پیاده‌سازی و به متن تبدیل شد. سپس متون مصاحبه‌ها وارد نرم‌افزار مکس کیودا شد. در این مرحله ابتدا شناسه‌گذاری باز و سپس محوری انجام شد. در مرحله شناسه‌گذاری محوری تلاش شد که شناسه‌های بازی که در یک دسته قرار می‌گیرند، با یکدیگر ادغام شده و ذیل یک مقوله کلی‌تر تعریف شوند. این فرایند تا جایی ادامه یافت که در نهایت به ۴ مقوله اصلی، ۲۴ مقوله فرعی و ۶۳ زیرمقوله انجامید که در ادامه به آنها پرداخته شده است.

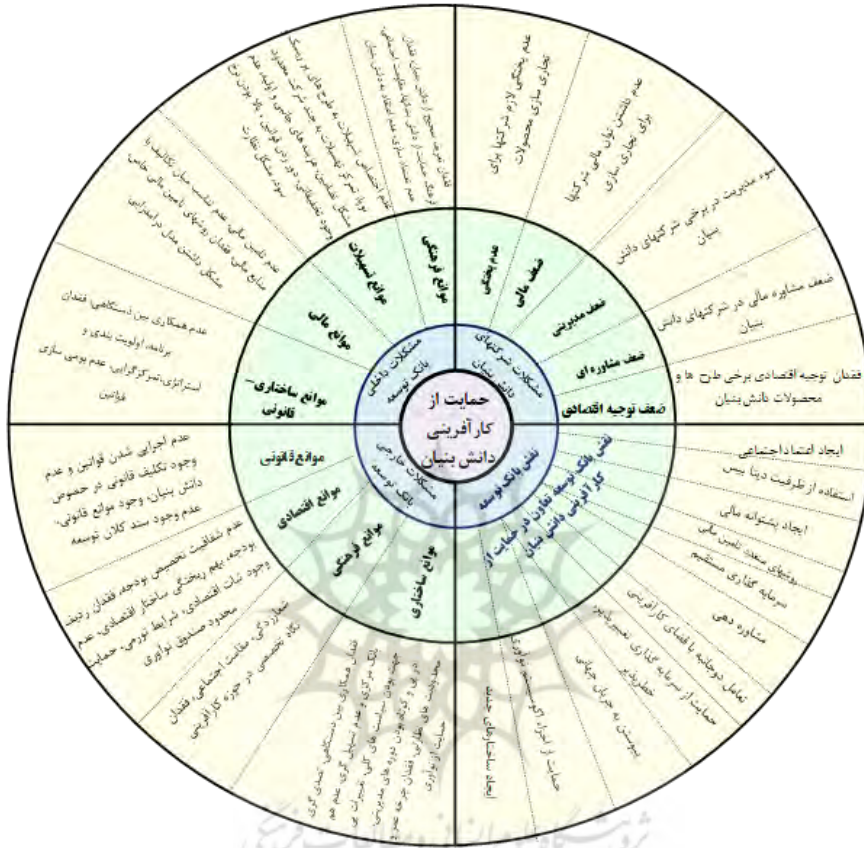
به منظور افزایش پایایی پژوهش نیز از تکنیک مثلث‌سازی (ثلیث) استفاده شد. مثلث‌سازی به استفاده از منابع متعدد داده‌ها برای ترسیم نتایج، در مورد آنچه حقیقت را تشکیل می‌دهد، اشاره دارد. هدف مثلث‌سازی، غلبه بر سوگیری‌های اصلی (ذاتی) است که ناشی از به‌کارگرفتن یک روش، یک مشاهده‌گر یا یک نظریه در مطالعات می‌باشد. به‌کار بردن رویکردهای متعدد در یک مطالعه می‌تواند به افزایش اعتماد و اعتبار اطلاعات منجر شود، زیرا قدرت یک روش، ضعف روش دیگر را پوشش می‌دهد. همچنین پژوهشگران از انواع روش‌های مثلث‌سازی به منظور تأیید یافته‌ها یا اطمینان از کامل بودن آنها استفاده می‌کنند. روش‌های مثلث‌سازی برای تحقیقات کیفی عبارت‌اند از: الف. مثلث‌سازی منابع داده‌ها، ب. مثلث‌سازی پژوهشگر، ج. مثلث‌سازی نظریه (تئوری) و د. مثلث‌سازی روش (طباطبایی و همکاران، ۱۳۹۲: ۶۶۶).

در پژوهش کنونی از روش‌های مثلث‌سازی منابع داده‌ها و مثلث‌سازی پژوهشگر استفاده شد. در روش مثلث‌سازی منابع داده‌ها، تلاش شد که برای جمع‌آوری داده‌ها از طیف متنوعی از ذی‌نفعان شامل ذی‌نفعان درونی و بیرونی مرتبط با موضوع، مصاحبه شود. در روش مثلث‌سازی پژوهشگر نیز از چند محقق مستقل خواسته شد که هر کدام به صورت جداگانه، متون حاصل از مصاحبه را شناسه‌گذاری کنند. در نهایت میزان اجماع میان شناسه‌گذاری‌ها بررسی شد. میزان بالای این اجماع، اعتبار و اطمینان درباره صحت داده‌ها و فرایند تحلیل را ایجاد کرد.

یافته‌ها

در این بخش، به تحلیل داده‌ها پرداخته شده است. بدین منظور ابتدا متن تمامی مصاحبه‌ها پیاده‌سازی شد، سپس با استفاده از راهبرد شناسه‌گذاری باز و محوری با تأسی از استراوس و کوربین، متن همه مصاحبه‌ها با استفاده از نرم‌افزار مکس کیودا شناسه‌گذاری شد. متون شناسه‌گذاری شده، چندین بار توسط پژوهشگر بازخوانی و در هر مرحله تلاش شد شناسه‌های مشابه در دسته‌بندی واحدی قرار گرفته و ادغام شوند. افزون‌بر این تلاش شد مقولات

فرعی ذیل مقولات اصلی قرار داده شود. نتایج حاصل از شناسه‌گذاری‌ها در قالب نمودار زیر ترسیم شده است:

نمودار ۱. موانع حمایت از کارآفرینی دانش‌بنیان نقش بانک توسعه‌ای در حمایت از کارآفرینی و اشتغال دانش‌بنیان

با شناسه‌گذاری و مقوله‌بندی متن مصاحبه‌ها، درنهایت ۴ مقوله اصلی شامل مشکلات مربوط به شرکت‌های دانش‌بنیان، مشکلات داخلی بانک توسعه، مشکلات خارجی بانک توسعه و نقش بانک توسعه در حمایت از کارآفرینی دانش‌بنیان استخراج شد. هر یک از این مقولات اصلی خود دارای مقولات فرعی نیز بودند. در کل ۲۵ مقوله فرعی ذیل مقولات اصلی استخراج شد. این

مقولات فرعی نیز بعضاً دارای زیرمقولاتی بودند که در مجموع ۶۳ زیرمقوله احصاء شد. به عبارتی نتیجه شناسه‌گذاری شامل ۴ مقوله اصلی، ۲۴ مقوله فرعی و ۶۳ زیرمقوله بود که در جدول زیر نمونه‌ای از مقولات مستخرج از شناسه‌گذاری متن مصاحبه‌ها ارائه شده است:

جدول ۱. نمونه‌ای از مقولات مستخرج از شناسه‌گذاری متن مصاحبه‌ها

ردیف	مقوله اصلی	مقوله فرعی	زیرمقوله ۱	زیرمقوله ۲	مصاحبه‌شونده
۱	مشکلات ناشی از شرایط داخلی شرکت‌های دانش‌بنیان	عدم‌پختگی	عدم‌پختگی لازم شرکت‌ها برای تجاری‌سازی محصولات	-	۱م
		ضعف توان مالی	عدم داشتن توان مالی شرکت‌ها برای تجاری‌سازی	-	۱م
		ضعف توجیه اقتصادی	عدم داشتن توجیه اقتصادی برخی طرح‌ها و محصولات دانش‌بنیان	-	۴م، ۱م
		ضعف مشاوره مالی	ضعف مشاوره مالی در شرکت‌های دانش‌بنیان	-	۱م
		ضعف مدیریتی	سوءمدیریت در برخی شرکت‌های دانش‌بنیان	-	۳م
		مشکلات داخلی بانک توسعه	موانع فرهنگی	عدم داشتن تعریف صحیح و فهم مشترک از دانش‌بنیان در نظام بانکی و لزوم بازتعریف آن	فقدان درک و فهم مشترک از طرح‌های دانش‌بنیان توسط بانک‌ها
توجه به ایجاد نوآوری در بازار و فضای دیجیتال در تعریف دانش‌بنیان‌ها و	توجه به ایجاد نوآوری در بازار و فضای دیجیتال در تعریف دانش‌بنیان‌ها و				۵م

ردیف	مقاله اصلی	مقاله فرعی	زیرمقاله ۱	زیرمقاله ۲	مصاحبه‌شونده
				تمایز نوآوری از بهره‌وری در تعریف شرکت‌های نوآور	
۲م				داشتن دیدگاه صرف اقتصادی به شرکت‌های دانش‌بنیان تا نگرش عملیاتی و اجرایی	
۵م			عدم اعتقاد، ضعف گفت‌وگو و فرهنگ حمایت از دانش‌بنیان‌ها در نظام بانکی	عدم اعتقاد رأس بانک به حمایت از دانش‌بنیان‌ها و شعارزدگی کشور	
۴م		ضعف گفت‌وگو و فرهنگ حمایت از دانش‌بنیان‌ها در بدنه بانک			
۸م		عدم اعتقاد مسئولان وقت به حمایت از شرکت‌های نوپا			

همان‌طور که ذکر شد، شناسه‌گذاری متن مصاحبه‌ها به تولید ۴ مقاله اصلی و ۲۵ مقاله فرعی منجر شد که در جدول ۲، خلاصه یافته‌های پژوهش ارائه شده است:

جدول ۲. خلاصه یافته‌های پژوهش

دسته کلی	مقاله اصلی	مقاله فرعی
مشکلات کارآفرینی دانش‌بنیان	مشکلات ناشی از شرایط داخلی شرکت‌های دانش‌بنیان	عدم پختگی
		ضعف توان مالی
		ضعف توجیه اقتصادی
		ضعف مشاوره مالی
		ضعف مدیریتی
مشکلات داخلی بانک توسعه تعاون	مشکلات داخلی بانک توسعه تعاون	موانع فرهنگی
		مشکلات مربوط به تسهیلات
		موانع مالی
		موانع اداری
		موانع ساختاری-قانونی
مشکلات خارجی بانک توسعه تعاون	موانع قانونی	موانع قانونی

مقوله کلی	مقوله اصلی	مقوله فرعی
نقش بانک توسعه در حمایت از کارآفرینی دانش‌بنیان	راهبردهای بانک توسعه تعاون در حمایت از کارآفرینی دانش‌بنیان	موانع اقتصادی
		موانع فرهنگی
		موانع ساختاری
		ایجاد اعتماد اجتماعی
		استفاده از ظرفیت پایگاه داده بزرگ بانک
		ایجاد پشتوانه مالی در تولید فضای نوآوری
		استفاده از روش‌های متعدد تأمین مالی
		سرمایه‌گذاری مستقیم
		مشاوره‌دهی
		تعامل دوجانبه بانک با فضای کارآفرینی
		حمایت از سرمایه‌گذاری تغییرپذیر، خطرپذیر و پرخطر
		پیوستن به جریان جهانی حمایت از دانش‌بنیان‌ها
حمایت از اجزاء اکوسیستم نوآوری		
ایجاد ساختارهای جدید		

یافته‌های پژوهش نشان داد که مشکلات بانک توسعه تعاون در توسعه کارآفرینی و اشتغال دانش‌بنیان از جنبه‌های مختلف قابل بررسی است. برخی از این مشکلات، ناشی از عملکرد داخلی بانک توسعه تعاون بوده، برخی دیگر ناشی از عملکرد شرکت‌های دانش‌بنیان و درنهایت تعدادی نیز ناشی از شرایط کلی جامعه و عوامل بیرونی (عوامل خارج از بانک توسعه) می‌باشند. در ادامه به بررسی این سه دسته از مشکلات پرداخته شده است.

الف. مشکلات داخلی بانک توسعه

بانک توسعه تعاون به‌عنوان یک بانک دولتی در مسیر حمایت از کارآفرینی دانش‌بنیان در کشور، با موانع داخلی مواجه است که در یک دسته‌بندی شامل

موانع فرهنگی، موانع مالی، موانع اداری، موانع ساختاری- حقوقی و موانع مربوط به تسهیلات می‌باشند.

موانع فرهنگی

منظور از موانع فرهنگی، همه موانعی است که در رابطه با فرهنگ سازمانی بانک توسعه تعاون وجود دارد که در مجموع می‌تواند مانعی برای شکل‌گیری حمایت واقعی از توسعه کارآفرینی دانش‌بنیان در این بانک بوده باشد. موانع پیش‌گفته شامل موارد زیر می‌باشند.

عدم داشتن تعریف صحیح و فهم مشترک از دانش‌بنیان در نظام بانکی و لزوم بازتعریف آن: در نظام بانکی کشور و به تبع آن بانک توسعه تعاون، تعریف درست و دقیقی از شرکت‌های دانش‌بنیان وجود ندارد. نتایج مصاحبه‌ها حاکی از این است که بدنه اجرایی بانک با شرکت‌های دانش‌بنیان همانند سایر شرکت‌ها برخورد می‌کنند، در صورتی که این شرکت‌ها مقتضیات خاصی داشته و نحوه برخورد متفاوتی را به‌عنوان مشتریان بانک می‌طلبند. این مورد را ۵ نفر از مصاحبه‌شوندگان مورد تأکید قرار دادند. برای نمونه نمونه مصاحبه‌شونده ۱، معتقد است: «هنوز تعریف درستی از دانش‌بنیان نداریم. اینکه چه کسی واقعاً دانش‌بنیان است، در نظام اقتصادی تعریف درستی ندارد. این تغییر فرایند یک شرکت شاید برای معاونت علمی، دانش‌بنیان باشد، اما برای نظام بانکی با توجه به خطر بازار باید بازتعریف شود. صرفاً شاخص نوآوری برای ما مهم نیست».

ضعف گفتمان و فرهنگ حمایت از دانش‌بنیان‌ها در نظام بانکی: با وجود شعارهایی که در زمینه حمایت از دانش‌بنیان در کشور وجود دارد، در نظام بانکی هنوز فرهنگ حمایت از دانش‌بنیان‌ها به‌درستی درونی نشده است. این مسئله به‌ویژه در رابطه با شرکت‌های نوپا صادق است. در این زمینه مصاحبه‌شونده ۵، معتقد است: «بانک باید اولاً فرهنگ خودش را تغییر بدهد که آنها (استارت‌آپ‌ها) را به‌عنوان رقیب نبیند و به‌عنوان شریک ببیند. ... این حرف‌های من را همه می‌زنند. خیلی حرف‌های قشنگی است. آیا در عمل دستت می‌لرزد امضا کنی یا نه؟...».

عدم رشد فهم عمومی از دانش‌بنیان‌ها و اکوسیستم نوآوری و ادبیات این حوزه: یکی دیگر از موانع درونی بانک توسعه تعاون در مسیر حمایت از کارآفرینی دانش‌بنیان، عدم رشد نسبت به ادبیات حوزه نوآوری و شناخت صحیح نقش‌ها و اجزاء اکوسیستم آن می‌باشد.

مقاومت اجتماعی و نبود بستر مساعد برای رشد نوآوری و استارت‌آپ‌ها در بدنه بانکی و جامعه: در مسیر ایجاد هر نوآوری، همیشه نوعی مقاومت اجتماعی و ذهنی از سوی جامعه و سازمان‌ها وجود داشته است. نوآوری در زمینه فعالیت‌های دانش‌بنیان نیز از این ماجرا جدا نیست و افزون بر مقاومت اجتماعی با مقاومت بدنه بانک نیز روبه‌روست. در این زمینه مصاحبه‌شونده ۸، اذعان می‌کند: «برای این کار باید اول ذهن آماده شود. مثال آژانس و اسنپ. یک مقاومت ذهنی وجود دارد. در فضای نوآوری دفتر و دستک‌های اضافه بانک باید جمع شود و این مقاومت دارد ... در هوش دیجیتال از همه مهمتر فین‌تک است. بانک‌ها اول مقاومت داشتند و نمی‌گذاشتند استارت‌آپ‌ها بیایند، اما در یک همزیستی فهمیدند که آنها رقیبشان نیستند، بلکه می‌توانند جزئی از آنها باشند».

موانع مربوط به ارائه تسهیلات: در زمینه ارائه تسهیلات به شرکت‌های دانش‌بنیان، افزون بر انجام فعالیت‌های ارزنده‌ای مانند انعقاد تفاهم‌نامه همکاری با مرکز رشد و نوآوری ریاست جمهوری، پرداخت تسهیلات به تعدادی از شرکت‌های دانش‌بنیان، انعقاد قرارداد با صندوق نوآوری و شکوفایی، استقرار یک شعبه در صندوق نوآوری و شکوفایی در این خصوص، موانعی نیز در بانک توسعه تعاون وجود دارد که در مصاحبه‌ها مورد اشاره قرار گرفت. از جمله این موانع می‌توان به موارد زیر اشاره کرد که شامل اولویت بانک در حمایت از طرح‌های دانش‌بنیان فعال در مراحل نهایی از طریق تأمین سرمایه در گردش؛ عدم اختصاص تسهیلات بانکی به طرح‌های پرخطر و مبهم؛ مشکل شرکت‌های دانش‌بنیان (به‌ویژه نوپا) در تأمین تضامین مالی؛ بالا بودن هزینه‌های جانبی و اولیه و پیش از دریافت تسهیلات/ لزوم تقبل کردن هزینه‌های اولیه و قبل از تولید برای دانش‌بنیان‌ها؛ عدم وجود تخفیفاتی برای شرکت‌های دانش‌بنیان در

نظام بانکی در اخذ تسهیلات؛ دور زدن قوانین و تطابق صوری با شاخص‌ها توسط برخی شرکت‌های بزرگ برای گرفتن تسهیلات دانش‌بنیان؛ بالا بودن نرخ سود تسهیلات و کوتاه‌مدت بودن بازپرداخت آنهاست.

یکی از این موانع، کوتاه‌مدت بودن زمان برگرداندن تسهیلات بانکی است. در این زمینه مصاحبه‌شونده ۴، اذعان می‌کند: «ما حداکثر تسهیلاتی که به استارت‌آپ‌ها می‌دهیم، سه ساله است که با ماهیت کارشان جور در نمی‌آید».

موانع مالی

بانک توسعه تعاون در زمینه ارائه تسهیلات به شرکت‌های دانش‌بنیان با موانع مالی نیز روبه‌روست. از جمله این موانع مالی که در مصاحبه مورد اشاره قرار گرفت، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد.

عدم تأمین مالی بانک توسعه توسط دولت: یکی از مشکلات جدی بانک در ارائه تسهیلات به شرکت‌های دانش‌بنیان، محدودیت منابع مالی آن است. منابع مالی بانک عمدتاً از محل سپرده‌های مردم تأمین می‌شود. در این زمینه وجود خط اعتباری ویژه برای بانک توسعه تعاون ضروری است. این مشکل به کرات در خلال تمامی مصاحبه‌ها تکرار شد. برای نمونه مصاحبه‌شونده ۱، اظهار می‌کند: «مصوباتی که به بانک داده می‌شود، بانک چه جوری می‌تواند اینها را تأمین کند؟ یا باید خط اعتباری از بانک مرکزی بگیرد که بانک مرکزی موافقت نمی‌کند، اگر اضافه برداشت داشته باشیم، جریمه می‌شویم. محدودیت منابع وجود دارد، حجم درخواست‌ها هم زیاد است. بانک این وسط از هر کدام از تکالیف، بخشی را انجام می‌دهد».

عدم تناسب میان تکالیف روزافزون بانک با منابع مالی آن: مصاحبه‌شوندگان ۱، ۳ و ۴ معتقد بودند که میان حجم تکالیف تحمیل‌شده به بانک‌ها از سوی دولت با منابع مالی آنها، تناسب منطقی وجود ندارد. برای نمونه مصاحبه‌شونده ۳، معتقد است: «در چند سال اخیر، تکالیف بانک خیلی افزایش یافته است. تقریباً ۹ هزار میلیارد تومان تکالیف داریم که اولویت هم دستگاه اجرایی و هم بانک است. چون در قانون آمده و دستگاه‌های نظارتی هم روی آن تمرکز

می‌کنند که انجام بشود. قاعدتاً اگر بانک بخواهد انجام بدهد، دیگر منابعی برایش نمی‌ماند که جای دیگری استفاده کند».

فقدان روش‌های تأمین مالی خاص برای شرکت‌های دانش‌بنیان متناسب با اولویت‌ها و نیازهای جامعه: یکی دیگر از موانع مالی، فقدان روش‌های تأمین مالی ویژه و اولویت‌بندی شده برای شرکت‌های دانش‌بنیان است. در این زمینه باید نیازهای اساسی کشور در برنامه‌ای مدون تعیین شده باشند تا بانک‌ها در ارائه تسهیلات به شرکت‌های دانش‌بنیان، به صورت اولویت‌بندی شده و متناسب با نیازهای اساسی کشور اقدام کنند. در این رابطه مصاحبه‌شونده ۱، معتقد است: «شرکت‌های دانش‌بنیان باید برای گرفتن تسهیلات، اولویت‌بندی براساس نیازهای اساسی کشور شوند».

موانع ساختاری - قانونی

از جمله موانع ساختاری - قانونی که در مصاحبه‌ها ذکر شد، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

عدم تناسب ساختار سنتی بانک با مسئولیت‌های نوین آن: در این رابطه مصاحبه‌شونده ۷، معتقد است: «وظایف بانک‌ها در زمینه حمایت از دانش‌بنیان‌ها باید بازتعریف شود. وظیفه بانک، دیگر صرف دادن تسهیلات و حمایت مستقیم نیست. بانک باید بتواند از استارت‌آپ‌های حوزه مالی حمایت غیرمستقیم کند».

عدم همکاری بین دستگاهی: حمایت از کارآفرینی دانش‌بنیان در کشور، در گرو همکاری بین‌دستگاهی است. در این زمینه باید همکاری بیشتری بین دستگاه‌های متولی مانند صندوق نوآوری و شکوفایی و معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری با بانک توسعه تعاون شکل بگیرد. در این راستا مصاحبه‌شونده ۸، اظهار می‌کند: «الان همکاری ما با معاونت علمی در قالب همان تفاهم‌نامه است و گروه مشترک کارشناسی نداریم که با هم بنشینیم روی طرح‌ها نظر بدهیم».

مصاحبه‌شونده ۵، نیز در این راستا معتقد است: «همه مشکلات دانش‌بنیان‌ها را بانک به‌عنوان حلقه آخر تأمین مالی نمی‌تواند انجام دهد. مثلاً تجاری‌سازی محصول یا رتبه‌بندی شرکت‌ها و معرفی‌شان به سیستم بانکی ... بانک همه کارها را صفر تا صد نمی‌تواند انجام بدهد. قبل از اخذ تسهیلات مراحل هست که باید انجام شود».

عدم بومی‌سازی قوانین: قوانین داخلی بانک توسعه تعاون در بررسی پرونده شرکت‌ها در اخذ تسهیلات، قوانین عام بوده و شرایط خاص شرکت‌های دانش‌بنیان در آنها در نظر گرفته نشده است. در این زمینه مصاحبه‌شونده ۲، معتقد است: «آیا مدارکی که از شرکت‌ها می‌گیریم، باید برای همه (دانش‌بنیان و غیردانش‌بنیان) یکسان باشد؟ در توجیه‌پذیری طرح‌ها آیا باید عام رفتار کرد یا باید آفرهایی (تخفیفاتی) برای شرکت‌های دانش‌بنیان بگذاریم؟».

ب. مشکلات خارجی بانک توسعه

در کنار مشکلات داخلی بانک توسعه تعاون، برخی از مشکلات خارجی نیز در مسیر حمایت از کارآفرینی دانش‌بنیان در کشور وجود دارد که ناشی از شرایط کلی اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، قانونی و زیرساختی کشور بوده و در مجموع مانع از شکل‌گیری و رشد اکوسیستم کارآفرینی دانش‌بنیان در جامعه می‌شوند.

موانع قانونی

اجرای نشدن قوانین در حوزه دانش‌بنیان‌ها: بسیاری از قوانینی که در حوزه حمایت از کارآفرینی دانش‌بنیان تدوین شده‌اند، ضمانت اجرایی کافی را نداشته و در مرحله تصویب باقی مانده‌اند. در این رابطه مصاحبه‌شونده ۲، اظهار می‌کند: «بعضاً قوانین خوبی نوشته می‌شود، اما در مرحله اجرا مثلاً در استان فارس فکر کنم یک مورد را که وارد مرحله تجاری‌سازی شده بود توانستیم حمایت کنیم. باز هم با نگاه اغماض‌گونه و با نگاه بانک، توجیه اقتصادی هم نداشت. در کشور خیلی اتفاق خاصی در این حوزه نیفتاده است».

عدم وجود تکلیف قانونی در حمایت از دانش‌بنیان‌ها: در این رابطه افراد مورد مصاحبه معتقدند که هیچ تکلیف قانونی برای بانک‌ها از جمله بانک توسعه تعاون در حمایت از کارآفرینی دانش‌بنیان وجود ندارد و اگر در این زمینه تکلیف قانونی وجود داشت، بانک‌ها ملزم به اجرای آن می‌شدند. در این زمینه مصاحبه‌شونده ۴، معتقد است: «حمایت از دانش‌بنیان‌ها، تکلیف بانک‌ها نیست. قاعداً اگر می‌توانست جزو تکالیف بیاید، بهتر بود. یا تکالیف بانک کم شود و این جایگزینش شود».

وجود موانع قانونی دست‌وپاگیر در مسیر شکل‌گیری چرخه نوآوری: یکی از موانع دیگری که به آن اشاره شد، موانع قانونی در مسیر رشد و شکل‌گیری چرخه نوآوری در کشور است که شرکت‌های دانش‌بنیان نیز به‌عنوان جزئی از این چرخه فعالیت می‌کنند.

عدم وجود سند کلان توسعه و ریل‌گذاری و رویه‌سازی در حمایت از دانش‌بنیان‌ها: با وجود تأکید بر حمایت از دانش‌بنیان‌ها، سند کلان توسعه‌ای در این زمینه در کشور وجود ندارد و همین مهم باعث پراکنده‌کاری و برنامه‌های غیرمنسجم و هماهنگ در این زمینه شده است. در این راستا مصاحبه‌شونده ۸ اظهار می‌کند: «امسال خیلی دانش‌بنیان بُلد شده است. لاقلاً در بخش اعتبارات، قاعداً بین کارشناسانش خوب جا افتاده، ولی تا وقتی این ریل‌گذاری خوب انجام نشود، خروجی خوبی نخواهیم داشت».

موانع اقتصادی

عدم شفافیت تخصیص بودجه دولتی به بانک‌ها در دادن تسهیلات با نرخ ترجیحی: بانک مرکزی بایستی به‌منظور دادن تسهیلات با نرخ ترجیحی به شرکت‌های دانش‌بنیان، ردیف بودجه مستقلی به بانک‌های توسعه‌ای از جمله بانک توسعه تعاون اختصاص دهد. در این راستا مصاحبه‌شونده ۷، معتقد است: «سالانه ردیف اعتباری خاصی برای دانش‌بنیان‌ها مشخص نیست و از ظرفیت‌های بانک استفاده می‌شود».

فقدان ردیف بودجه اعتباری خاص برای شرکت‌های دانش‌بنیان از بالا: مصاحبه‌شوندگان معتقدند که در صورت وجود ردیف بودجه اعتباری خاص برای حمایت از شرکت‌های دانش‌بنیان در بانک توسعه تعاون، مشکل کمبود بودجه رفع خواهد شد.

افزودن مسئولیت‌های اضافی به بانک‌ها: افراد مورد مصاحبه معتقدند که در شرایط تورمی، برای حل بسیاری از مشکلات اقتصادی مردم، مسئولیت‌های اضافی بر عهده بانک‌ها گذاشته شده است که مانع از ایفای صحیح نقش‌شان در زمینه‌های مهم دیگر از جمله حمایت از دانش‌بنیان‌ها شده است.

نبود ثبات اقتصادی به‌عنوان پیش‌نیاز ایجاد و رشد دانش‌بنیان‌ها به‌ویژه نوپاها: از دیدگاه افراد مورد مصاحبه، یکی از پیش‌نیازهای رشد شرکت‌های دانش‌بنیان به‌ویژه در مراحل اولیه، وجود ثبات اقتصادی است. از این‌رو ایجاد و رشد شرکت‌های یادشده در شرایط بی‌ثبات اقتصادی فعلی دشوار شده است.

شرایط تورمی و متضرر شدن بانک‌ها در دادن تسهیلات: یکی دیگر از موانع اقتصادی، شرایط تورمی جامعه است که در چنین شرایطی، دادن تسهیلات بانکی با هر نرخ سودی که باشد، در نهایت به متضرر شدن نظام بانکی منجر خواهد شد، بنابراین بانک‌ها تمایل چندانی به دادن تسهیلات ندارند.

حمایت محدود صندوق نوآوری از طرح‌های نوآورانه: صندوق نوآوری و شکوفایی نیز از طرح‌های نوآورانه حمایت کافی نکرده و بیشتر از طرح‌هایی حمایت می‌کند که به مرحله تجاری‌سازی رسیده باشند. بنابراین شرکت‌های دانش‌بنیان نوپا در این زمینه حمایت کافی را به‌دست نیاورده و از بانک انتظار حمایت دارند.

موانع فرهنگی

نبود زیرساخت‌های فرهنگی لازم برای شکل‌گیری تعاونی‌های دانش‌بنیان در کشور: در این راستا مصاحبه‌شونده ۵ اظهار می‌کند: «تا می‌گوییم تعاونی، می‌گویند بدبخت است. اصلاً اهمیت و ضرورت آن در کشور درک نشده است.

نظام مالیاتی ما شفاف نیست. هنوز فرار مالیاتی داریم. ... هنوز دموکراسی را خوب یاد نگرفتیم. ارزش دارایی نامشهود را نفهمیدیم. به نظر دست‌های تزامم در کشور ما زیاد است و این الگو با منافع برخی‌ها به چالش می‌خورد. تفکر خودمحوری و انحصار و تکثر سرمایه را بیشتر می‌پسندیم».

وجود مقامات اجتماعی در برابر مشاغل جدید و نوآورانه: نوآوری همواره با مقاومت اجتماعی همراه بوده است. این قضیه در رابطه با نوآوری‌های شرکت‌های دانش‌بنیان نیز صادق است و همین امر باعث کاهش تمایل اجتماعی به سرمایه‌گذاری روی طرح‌های جدید و نوآورانه به دلیل خطر بالای آنها می‌باشد.

نداشتن دیدگاه تخصصی در حوزه کارآفرینی و سیاست‌زدگی جامعه: در رابطه با کارآفرینی دانش‌بنیان در کشور، دیدگاه تخصصی کافی به‌ویژه در نظام بانکی وجود ندارد و بیشتر حمایت‌ها نیز در فضای سیاست‌زده انجام می‌شود.

موانع ساختاری

در کنار موانع یادشده، دسته دیگری از موانع وجود دارد که شکل کلان و ساختاری به خود می‌گیرند. اهم موانع ساختاری مستخرج از متن مصاحبه‌ها به شرح زیر است.

فقدان همکاری بین‌دستگاهی و تقسیم کار در اکوسیستم نوآوری: در اکوسیستم نوآوری کشور، همکاری بین‌دستگاهی خوبی شکل نگرفته است. برای نمونه در زمینه حمایت از کارآفرینی دانش‌بنیان، با وجود چندین تفاهم‌نامه میان بانک توسعه تعاون و صندوق نوآوری و شکوفایی، متأسفانه همکاری خوبی در سطح کارشناسی و بررسی طرح‌های دانش‌بنیان انجام نشده است.

تصدی‌گری بانک مرکزی و عدم تسهیل‌گری: یکی از موانع اصلی نظام بانکی کشور، تصدی‌گری زیاد بانک مرکزی و عدم تسهیل‌گری آن در راستای انجام تکالیف بانکی است. در این زمینه اغلب افراد مورد مصاحبه اجتماع

داشتند. مصاحبه‌شونده ۷ در این راستا معتقد است: «تسهیل‌گری از سوی بانک مرکزی هم بی‌تأثیر نیست. بانک مرکزی برای اینکه انضباطی ایجاد کند، رشد دارایی‌های بانک‌ها را ضریبی گذاشته است که این یک توقف در کار ماست. من باید نگاهم به رقم رشد دارایی‌هایم باشد و نمی‌توانم تسهیلات بدهم. یکی اینکه بانک مرکزی حجم تکالیف بانکی را کم کند. قسمت عمده‌ای از منابع بانک صرف تکالیف می‌شود».

تغییرات پی‌درپی و کوتاه‌بودن دوره‌های مدیریتی: کوتاه‌بودن دوره‌های مدیریتی باعث خواهد شد که فرهنگ سازمانی لازم در زمینه حمایت از دانش‌بنیان‌ها به خوبی شکل نگیرد و قائم به افراد باشد. برای نمونه ممکن است مدیری به حمایت از دانش‌بنیان‌ها اعتقاد داشته باشد و در دوره ایشان حمایت‌های خوبی انجام شود، اما در دوره‌های بعدی با تغییر رویکرد مدیریتی حمایت یادشده کمرنگ شود.

وجود محدودیت‌های نظارتی بر بانک توسعه در حمایت از دانش‌بنیان‌ها: افراد مورد مصاحبه معتقدند که بانک توسعه تعاون در حمایت از کارآفرینی دانش‌بنیان با محدودیت‌های نظارتی از سوی دستگاه‌های ناظر روبه‌روست. برای نمونه مصاحبه‌شونده ۲ به این محدودیت اینگونه اشاره می‌کند: «باید نهادهای نظارتی‌مان نگاهشان را مقداری در مصرف تسهیلات متعادل کنند. نگاهمان را باید کمی بازتر کنیم. شاید یک شرکت دانش‌بنیان، ایده و فکرش را بیشتر بفروشد و در عرصه اقتصاد بیاورد».

عدم شکل‌گیری چرخه عمر و حمایت از نوآوری در کشور: در زمینه حمایت از نوآوری باید چرخه عمر کارآفرینی در کشور شکل بگیرد و جایگاه نظام بانکی در این چرخه مشخص شود. هم‌اکنون این چرخه در کشور شکل نگرفته و بانک جایگاه خودش را پیدا نکرده است. از این‌رو شرکت‌های دانش‌بنیان نوپا از ابتدا، سراغ نظام بانکی رفته و انتظار حمایت دارند. به‌طوری‌که در صورت وجود چرخه یادشده در کشور، نظام بانکی در مراحل انتهایی چرخه قرار خواهد گرفت. در این راستا مصاحبه‌شونده ۸ معتقد است: «در چرخه عمر کارآفرینی، بانک در انتها قرار دارد، اول برای شروع تری‌اف (خانواده، دوستان و سرمایه‌ها)

هستند. بعد بیزینس انجل‌ها، بعد وی‌سی‌ها و بعد بانک به کمک می‌آید. تو باید قبلش سه مرحله سرمایه‌گذار داشته باشی. این قبلی‌ها اسمارت مانی می‌دهند. بانک نه فقط پول می‌دهد. فرزند و فامیلی به کی حاضر است پول بدهد؟ اشخاص اینجا فیلتر می‌شوند. وی‌سی، تیم را تأیید می‌کنند، اگر اول این چرخه شخصیت تأیید شد، بعد بهت پول می‌دهند. بانک‌های ما همین اول پول می‌دهند. بعد شرکت شکست می‌خورد و می‌گویند به درد نمی‌خورد. این همه‌اش تقصیر بانک نیست، این اکوسیستم و چرخه باید در کشور شکل بگیرد».

ج. مشکلات ناشی از شرایط داخلی شرکت‌های دانش‌بنیان

افزون‌بر مشکلات داخلی و خارجی بانک توسعه تعاون در مسیر حمایت از کارآفرینی دانش‌بنیان، یافته‌ها نشان داد که برخی از مشکلات این مسیر ممکن است ناشی از عوامل و شرایط داخلی خود شرکت‌های دانش‌بنیان باشد. در ادامه به این مشکلات مربوط به شرکت‌های دانش‌بنیان شامل عدم پختگی؛ عدم پختگی لازم شرکت‌ها برای تجاری‌سازی محصولات؛ ضعف توان مالی؛ عدم داشتن توان مالی شرکت‌ها برای تجاری‌سازی؛ ضعف توجیه اقتصادی؛ عدم داشتن توجیه اقتصادی برخی طرح‌ها و محصولات دانش‌بنیان برای حمایت مالی؛ ضعف مشاوره مالی؛ ضعف مشاوره مالی در شرکت‌های دانش‌بنیان و ضعف مدیریتی؛ سوءمدیریت در برخی شرکت‌های دانش‌بنیان است.

موارد پیش‌گفته به‌عنوان مشکلات داخلی شرکت‌های دانش‌بنیان، باعث شده است که نظام بانکی، رغبت چندانی به حمایت از برخی طرح‌های دانش‌بنیان نداشته باشد. بنابراین اینکه طرح‌های یادشده مورد حمایت قرار نمی‌گیرند، تنها ناشی از کم‌کاری یا بدکاری نظام بانکی کشور نیست، بلکه بعضاً ناتوانی و ضعف برخی شرکت‌های دانش‌بنیان به‌ویژه شرکت‌های نوپا در رابطه با توجیه اقتصادی طرح‌هایشان و موارد از این قبیل نیز به عدم دریافت تسهیلات بانکی توسط برخی شرکت‌های دانش‌بنیان منجر شده است.

موارد پیش‌گفته شامل موانع داخلی و خارجی بانک توسعه تعاون و مشکلات مربوط به شرکت‌های دانش‌بنیان، مانع از شکل‌گیری حمایت از کارآفرینی دانش‌بنیان در کشور شده‌اند. تحلیل مصاحبه‌ها از دو جنبه رهگشا بود: نخست اینکه مشکلات و موانع حمایت از کارآفرینی دانش‌بنیان از سه منظر عوامل داخلی بانک توسعه تعاون، عوامل خارجی بانک توسعه تعاون و عوامل مربوط به شرکت‌های دانش‌بنیان احصاء شد و دوم اینکه نقش بانک توسعه در حمایت از کارآفرینی دانش‌بنیان از خلال گفت‌وگوها استخراج شد که در ادامه به تشریح آن پرداخته می‌شود.

د. راهبردهای بانک توسعه در حمایت از کارآفرینی دانش‌بنیان

یافته‌ها نشان داد که بانک توسعه تعاون اگر بخواهد به نحو شایسته‌تری از کارآفرینی دانش‌بنیان حمایت کرده و عملکردش را در این راستا ارتقاء دهد، بایستی نگرش سنتی خود را به حمایت از کارآفرینی تغییر داده و با اتخاذ رویکردی نوین به‌عنوان جزئی از اکوسیستم کارآفرینی، کنشگری فعالانه‌ای داشته باشد. در این راستا، راهبردهای زیر به‌منظور نقش‌آفرینی بهتر بانک توسعه تعاون در مسیر توسعه کارآفرینی دانش‌بنیان از خلال مصاحبه‌ها استخراج شده که شامل تلاش در راستای تقویت اعتماد اجتماعی؛ استفاده از ظرفیت پایگاه داده بزرگ بانک توسعه تعاون برای کسب و کارهای کارآفرینانه؛ ایجاد پشتوانه مالی در تولید فضای نوآوری؛ استفاده از روش‌های متعدد تأمین مالی برای حل مشکلات مالی شرکت‌های دانش‌بنیان و نوآوری نوپا؛ سرمایه‌گذاری مستقیم در برخی کسب و کارهای دانش‌بنیان؛ بهبود مشاوره‌دهی به طرح‌های دانش‌بنیان و آشنایی صاحبان این کسب و کارها با خطرها و مخاطرات آن؛ تعامل دوجانبه بانک با فضای کارآفرینی کشور؛ حمایت از سرمایه‌گذاری تغییرپذیر، خطرپذیر و پُرریسک؛ پیوستن به جریان جهانی حمایت از دانش‌بنیان‌ها؛ حمایت از اجزاء اکوسیستم نوآوری و ایجاد ساختارهای جدید است.

یافته‌ها نشان داد که بانک توسعه تعاون می‌تواند با استفاده از ظرفیت‌هایی مانند داشتن اعتماد اجتماعی و داده‌های بزرگ خود، زمینه حمایت مالی از

کسب‌وکارهای نوآورانه و کارآفرینی دانش‌بنیان را به روش‌های جدیدی ایجاد کند. از جمله روش‌های جدید می‌توان به سرمایه‌گذاری مستقیم بانک در طرح‌های نوآورانه اشاره کرد. بانک توسعه تعاون می‌تواند با شناسایی صحیح نیازهای خود و عرضه آنها به استارت‌آپ‌های حوزه مالی و فین‌تک‌های مناسب، به شکل‌گیری مثلث بانک، شرکت‌های فناوری اطلاعات و استارت‌آپ‌ها کمک کرده و زمینه کارآفرینی دانش‌بنیان را در حوزه‌های مالی در کشور ایجاد و تقویت کند. افزون‌براین، بانک توسعه تعاون می‌تواند با برقراری تعامل با فضای کارآفرینی کشور به مشاوره‌دهی به شرکت‌های دانش‌بنیان بپردازد. بانک توسعه تعاون همچنین با ایجاد ساختارهای جدید، به جای حمایت از شرکت‌های دانش‌بنیان می‌تواند از سایر اجزاء اکوسیستم نوآوری نیز حمایت کرده و از این طریق به کارآفرینی دانش‌بنیان در کشور کمک کند. درنهایت اینکه بانک توسعه تعاون در راستای حمایت از کارآفرینی دانش‌بنیان بایستی به سمت حمایت از سرمایه‌گذاری تغییرپذیر، خطرپذیر و پُرریسک حرکت کند و از روش‌های متعدد تأمین مالی استفاده کند.

نتیجه‌گیری

پژوهش کنونی با هدف بررسی موانع و مشکلات بانک‌های توسعه‌ای در توسعه کارآفرینی و اشتغال دانش‌بنیان به مطالعه موردی بانک توسعه تعاون پرداخته است. در این راستا از روش‌شناسی کیفی استفاده شد و به روش نمونه‌گیری هدفمند با تعدادی از ذی‌نفعان درونی و بیرونی بانک مصاحبه شد. نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها در دو دسته کلی قرار گرفتند. نخست مشکلات توسعه کارآفرینی دانش‌بنیان و سپس راهبردهای بانک توسعه در توسعه کارآفرینی و اشتغال دانش‌بنیان مورد بحث قرار گرفت.

یافته‌های پژوهش نشان داد که بانک توسعه تعاون، تاکنون خدمات متعددی برای شرکت‌های دانش‌بنیان در نظر گرفته است، اما برای بهبود ارائه خدمات به اینگونه شرکت‌ها باید نسبت به رفع برخی از مشکلات پیش‌رو توجه ویژه‌ای داشته باشد. بخشی از مشکلات توسعه کارآفرینی دانش‌بنیان می‌توانند

ناشی از عملکرد داخلی بانک توسعه تعاون در کشور باشند. موانعی مانند موانع فرهنگی، موانع مربوط به تسهیلات، موانع مالی و موانع ساختاری-قانونی. از جمله موانع مربوط به تسهیلات، رویه پرداخت تسهیلات توسط بانک توسعه تعاون و بالا بودن نرخ بهره بانکی این تسهیلات برای صاحبان کسب‌وکارهای دانش‌بنیان است که بایستی مورد بازنگری قرار گیرد. صاحبان کسب‌وکارهای دانش‌بنیان و افراد کارآفرین، غالباً جوانان تحصیل‌کرده‌ای هستند که تازه وارد فضای کسب‌وکار شده و توان بازپرداخت و پشتوانه مالی کافی برای اخذ تسهیلات بانکی را ندارند. این یافته همسو با نتایج تحقیق پریانکا و دی پی جین (۲۰۱۵) در رابطه با موانع بانک توسعه تعاون در مسیر ایجاد کارآفرینی در کشور هند و همچنین همسو با یافته‌های خوب و همکاران (۱۳۹۹) می‌باشند. یافته‌های خوب و همکاران (۱۳۹۹) نشان داد که تسهیل ارائه وام‌های کم‌بهره با دوره‌های بازپرداخت طولانی در راه‌اندازی کسب‌وکارهای جدید روستایی، تأثیرگذار خواهد بود.

بنابراین ضروری است تا بانک توسعه تعاون با بهبود ارتقاء فرهنگ سازمانی، توجیه بدنه اجرایی خود، بازنگری در ساختار اداری و قوانین، حمایت خاص و ویژه‌ای از شرکت‌های دانش‌بنیان در مسیر توسعه کارآفرینی دانش‌بنیان کند و در فرایند دادن تسهیلات به شرکت‌های پیش‌گفته، افزون‌بر کاهش نرخ بهره، تخفیفات و شرایط خاصی را ایجاد کرده و بروکراسی اداری را تا حد ممکن کاهش دهد.

یافته‌های پژوهش همچنین نشان داد که بخش دیگری از مشکلات توسعه کارآفرینی دانش‌بنیان ناشی از عوامل خارج از بانک توسعه تعاون و ناشی از وضعیت کلی اقتصادی کشور می‌باشند. از جمله مشکلات خارجی می‌توان به موانع قانونی، اقتصادی، فرهنگی و ساختاری اشاره کرد. در راستای موانع ساختاری باید گفت که در اکوسیستم نوآوری کشور، عوامل زیادی دخیل هستند و بانک توسعه تعاون تنها یکی از بازیگران این اکوسیستم است. برای شکل‌گیری کارآفرینی دانش‌بنیان لازم است که تمام اجزاء و بازیگران اکوسیستم نوآوری در تعامل یکپارچه و منسجم با هم فعالیت کنند. در این

زمینه با وجود چند تفاهم‌نامه میان بانک توسعه تعاون با صندوق نوآوری و شکوفایی ریاست جمهوری، تعامل سازمان‌یافته‌ای میان این دو نهاد در زمینه حمایت از اشتغال دانش‌بنیان شکل نگرفته است. در کنار این مانع، بانک مرکزی نیز با ایجاد شرایط تصدی‌گری، مانع از ایفای صحیح نقش بانک‌ها در حمایت از کارآفرینی دانش‌بنیان شده و تسهیلات ویژه‌ای را برای بانک توسعه تعاون در این زمینه در نظر نگرفته است. نهادهای نظارتی نیز با تمرکز بر نحوه هزینه‌کرد تسهیلات و منابع مالی بانک‌ها، غالباً مشکلاتی در راستای حمایت از دانش‌بنیان‌ها به دلیل شرایط خاص این نوع از کسب‌وکارها ایجاد کرده‌اند. نتایج گزارش رامشگ (۱۴۰۲) نیز مؤید برخی از این مشکلات خارجی از جمله مداخله مستقیم دولت در وظایف و فعالیت‌های این بانک‌ها، ضعف فضای نهادی در کشورهای در حال توسعه، ضعف قانون‌گذاری و مدیریت اداره این بانک‌ها و عدم یکپارچگی میان بانک‌های توسعه‌ای به‌عنوان مهم‌ترین چالش‌های بانک‌های توسعه‌ای در ایران می‌باشد (رامشگ، ۱۴۰۲).

افزون بر موانع ساختاری یادشده، در این زمینه موانع فرهنگی مانند شعارزدگی، وجود مقاومت اجتماعی در مسیر نوآوری و فقدان دیدگاه تخصصی به شکل‌گیری اشتغال نوآورانه و دانش‌بنیان نیز وجود دارد. در کنار عوامل پیش‌گفته، شرایط کلان اقتصادی کشور نیز مزید بر علت شده است. به‌هم‌ریختگی ساختار اقتصادی، نبود ثبات اقتصادی و شرایط تورم در کشور مانع از رغبت نظام بانکی به حمایت از کسب‌وکارهای دانش‌بنیان شده است، زیرا کسب‌وکارهای یادشده، پرخطر بوده و توجیه اقتصادی کافی در این شرایط ندارند. نتایج تحقیق قلی‌پور و همکاران (۱۳۹۴) نیز مشکلات اقتصادی کشور و رکود صنعت و بازارهای داخلی را به‌عنوان چالش‌های پیش‌روی شرکت‌های دانش‌بنیان شناسایی کردند.

عدم شفافیت تخصیص بودجه در زمینه حمایت از کارآفرینی دانش‌بنیان و منابع مالی محدود در این زمینه نیز مانع از شکل‌گیری حمایت مطلوب از کارآفرینی دانش‌بنیان در کشور شده است. نتایج تحقیق کومار و آبهیندان (۲۰۱۷) نیز نشان داد که بانک‌های توسعه‌ای به‌منظور حمایت از توسعه

کارآفرینی دانش‌بنیان می‌بایست از روش‌های متعدد تأمین مالی استفاده کرده و بودجه خود را در این راستا افزایش دهند.

درنهایت برخی از مشکلات نیز ناشی از شرایط داخلی شرکت‌های دانش‌بنیان است. به‌عنوان نمونه ضعف مالی شرکت‌های دانش‌بنیان (به‌ویژه شرکت‌های نوپا)، مانع اصلی فعالیت کارآفرینانه در این شرکت‌هاست. نتایج سایر تحقیقات (فخاری، ۱۴۰۰؛ فتاحی و همکاران، ۲۰۱۹؛ کیانی و همکاران، ۱۳۹۸؛ حاج اصغری و همکاران، ۱۳۹۸؛ کاشیان و بیات، ۱۳۹۸ و قلی‌پور و همکاران، ۱۳۹۴) نیز مؤید چالش‌های تأمین مالی شرکت‌های دانش‌بنیان است.

افزون بر این، ضعف مدیریتی در برخی شرکت‌های دانش‌بنیان، عدم بلوغ و پختگی برخی شرکت‌ها، ضعف مشاوره مالی و نداشتن توجیه اقتصادی برخی از طرح‌های دانش‌بنیان در شرایط حال حاضر کشور نیز مانع از ترغیب بانک توسعه تعاون در دادن تسهیلات به این شرکت‌ها شده است. قلی‌پور و همکاران (۱۳۹۴)، نبود مراکز خدمات مشاوره‌ای کسب‌وکار به شرکت‌های دانش‌بنیان در پارک‌های علم و فناوری را از جمله چالش‌های شرکت‌های دانش‌بنیان شناسایی کردند.

یافته‌های این پژوهش افزون بر شناسایی موانع، به ترسیم نقش بانک توسعه تعاون در حمایت از کارآفرینی دانش‌بنیان نیز اشاره داشتند. ازجمله راهبردهای مورد استفاده بانک توسعه تعاون در حمایت از کارآفرینی دانش‌بنیان می‌تواند به استفاده از ظرفیت اعتماد اجتماعی مردم به بانک‌ها اشاره کرد. بانک می‌تواند با استفاده از این ظرفیت به جذب منابع مالی مردمی بپردازد و با ایجاد پشتوانه مالی و استفاده از روش‌های متعدد تأمین مالی مبتنی بر رویکرد تأمین مالی جمعی، در حمایت از کسب‌وکارهای دانش‌بنیان به‌طور مستقیم سرمایه‌گذاری کند.

در سال‌های اخیر منابع تأمین مالی کارآفرینی، بسیار گسترده شده و افزون بر روش‌های سنتی همچون منابع شخصی کارآفرینان، دوستان و خانواده، تسهیلات بانکی، صندوق‌های جسورانه و سرمایه‌گذاری خصوصی، روش‌های

جدیدی همچون تأمین مالی جمعی، شتاب‌دهنده‌ها، مراکز رشد، مراکز اثبات فکر، صندوق‌های حمایتی دانشگاهی و ابزارهای تأمین مالی مبتنی بر دارایی‌های فکری نیز ایجاد شده است. اگرچه برخی معتقدند که کارآفرینان تمایل بیشتری به استفاده از منابع مالی سنتی دارند (وینبورگ و لندستورم، ۲۰۰۱؛ بیکر و نلسون، ۲۰۰۵ به نقل از اسکندری و همکاران، ۱۴۰۲: ۲۶۴)؛ اما کارآفرینان بایستی از سایر روش‌های جدید تأمین مالی نیز استفاده کنند. این راهبرد همسو با نتایج تحقیق کومار و آبهیندان (۲۰۱۷) نیز می‌باشد که معتقدند بانک‌ها بایستی از طریق روش‌های متعدد به تأمین مالی شرکت‌های کوچک و متوسط بپردازند.

بانک توسعه تعاون می‌تواند به شرکت‌های یادشده مشاوره مالی بدهد یا اینکه در راستای ایجاد بانکداری دیجیتال از ظرفیت استارت‌آپ‌های این حوزه استفاده کند، استفاده از ظرفیت استارت‌آپ‌ها و شرکت‌های نوپا در حوزه ایجاد و بهبود خدمات بانکداری دیجیتال، نه تنها در راستای اهداف بانک توسعه تعاون برای حمایت از کارآفرینی دانش‌بنیان خواهد بود، بلکه بخش بزرگی از نیازهای این بانک را نیز مرتفع خواهد کرد. در این راستا بانک توسعه تعاون، پایگاه داده بزرگی دارد که می‌تواند در اختیار شرکت‌های دانش‌بنیان قرار دهد. در مجموع بانک توسعه تعاون باید بتواند با استفاده از ظرفیت‌هایی که دارد، به جریان جهانی حمایت از نوآوری و بانکداری دیجیتال بیوندد، زیرا بدون پیوستن به این جریان جهانی، امکان حمایت واقعی از کسب‌وکارهای دانش‌بنیان در بانک توسعه تعاون ایجاد نخواهد شد.

از طرف دیگر آمارها حاکی از عدم تحقق اقتصاد دانش‌بنیان و پشتیبانی از شرکت‌های نوپا با توجه به سهم نازل (حدود ۲۱ درصد) دانش‌آموختگان دانشگاهی از ارزش تسهیلات و پرداخت ۷۹ درصد ارزش تسهیلات به اشخاصی با تحصیلات دیپلم و زیردیپلم، دارد. قانون حمایت از شرکت‌های دانش‌بنیان هرچند لازم است؛ اما به نظر می‌رسد که تزریق منابع مالی در راستای نوآورانه کردن اقتصاد باید براساس فلسفه مشخص و الگوهای متناسب با شرایط اقتصادی، فرهنگی و جغرافیایی کشور به انجام برسد. مسئله اصلی پرورش و

پایدارسازی کسب‌وکارهای نوآور و متناسب با نیازهای بازار است. در این زمینه و در سال‌های اخیر به دلیل نداشتن راهبرد و انجام حمایت‌های نامتناسب، بسیاری از کسب‌وکارهای ایجادشده نتوانسته‌اند به بلوغ و پایداری برسند (ورمزیاری، ۱۴۰۲: ۱۰).

یکی از راه‌های حمایت از کسب‌وکارهای کارآفرینانه و نوآورانه، افزایش سهم کارآفرینان، نخبگان و دانش‌آموختگان جوان دانشگاهی از تسهیلات بانک‌هایی مانند بانک توسعه تعاون است. یافته‌های این پژوهش نیز نشان داد که متأسفانه به دلیل شرایط سخت اخذ تسهیلات بانکی، نرخ بالای بهره و شرایط سخت تأمین تضامین بانکی، غالباً شرکت‌های نوپا و کسب‌وکارهایی که در ابتدای مسیر کارآفرینی و نوآوری قرار دارند، از ورود به چرخه اخذ تسهیلات خارج شده و در عوض برخی افراد سودجویی که خود را با شاخص‌های کارآفرینی تطبیق داده‌اند، بهتر می‌توانند از شرایط و تسهیلات موجود استفاده کنند. رفع این مشکل نیز تنها بر عهده بانک توسعه تعاون نیست. بانک یادشده به‌عنوان یکی از اجزای اکوسیستم نوآوری کشور در این عرصه نقش‌آفرینی می‌کند، سایر اجزا نیز بایستی بتوانند به حمایت از کارآفرینی دانش‌بنیان بپردازند. بانک‌ها غالباً در مراحل انتهایی چرخه تولید و تجاری‌سازی قرار دارند، اما در مراحل ابتدایی لازم است که سایر اجزاء اکوسیستم نوآوری مانند صندوق‌های خطرپذیر وارد شده و از کسب‌وکارهای نوپا حمایت نمایند. در کل می‌توان گفت که حمایت از کارآفرینی دانش‌بنیان در صورتی موفقیت‌آمیز خواهد بود که تمامی اجزاء اکوسیستم نوآوری در تعامل و هماهنگی با یکدیگر به ایفای نقش بپردازند.

درمجموع نتایج این تحقیق به موانع و مشکلاتی اشاره داشت که بانک توسعه تعاون در مسیر توسعه کارآفرینی دانش‌بنیان با آنها مواجه است. برخی از این موانع در تأیید یافته‌های سایر تحقیقات داخلی درباره چالش‌های کارآفرینی دانش‌بنیان نیز مطرح می‌باشند؛ اما تحقیقات بررسی شده صرفاً به چالش‌های کارآفرینی دانش‌بنیان بدون در نظر داشتن نظام بانکی پرداخته‌اند، در صورتی که تحقیق کنونی، به نقش بانک توسعه تعاون برای شناسایی این

چالش‌ها پرداخته و در نهایت نیز راهبردهایی به‌منظور نقش‌آفرینی بهتر این بانک در مسیر توسعه کارآفرینی دانش‌بنیان ارائه کرده است. از این‌رو پیشنهادهاى زیر بر مبنای یافته‌های حاصل از این پژوهش در دو سطح داخلی (خطاب به بانک توسعه تعاون) و خارجی (خطاب به عوامل خارج از بانک توسعه تعاون شامل شرکت‌های دانش‌بنیان، بانک مرکزی، صندوق نوآوری و شکوفایی ریاست جمهوری، معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری و ...) ارائه می‌شود:

الف. سطح داخلی (خطاب به بانک توسعه تعاون)

۱. لزوم تقویت فرهنگ سازمانی در زمینه حمایت از کارآفرینی دانش‌بنیان از طریق اقداماتی مانند: برگزاری دوره‌های ترویجی و آموزشی توسط اداره کل آموزش و پژوهش بانک توسعه تعاون با هدف آموزش بدنه مدیریتی و کارشناسی بانک با ادبیات روز دنیا در زمینه اکوسیستم نوآوری، کارآفرینی دانش‌بنیان، کسب‌وکارهای دیجیتال، فین‌تک‌ها و استارت‌آپ‌های حوزه مالی و بانکی و نحوه برخورد و حمایت از این نوع کسب‌وکارها، ترویج تعریف صحیح و فهم مشترک از کسب‌وکارهای دانش‌بنیان و اکوسیستم نوآوری در کشور، همراه کردن بدنه کارشناسی و مدیریتی بانک در زمینه حمایت از کارآفرینی دانش‌بنیان از طریق برجسته کردن اهمیت و ضرورت و لزوم حمایت از کسب‌وکارهای دانش‌بنیان؛

۲. بهبود فرایند ارائه تسهیلات به کسب‌وکارهای دانش‌بنیان: بانک توسعه تعاون در راستای ارائه تسهیلات بانکی به کسب‌وکارهای دانش‌بنیان بایستی فرایندهای خود را بهبود و ارتقاء دهد. اقداماتی که بانک در این زمینه می‌تواند انجام دهد عبارت‌اند از: حمایت از استارت‌آپ‌ها و طرح‌ها و ایده‌های دانش‌بنیان در مراحل ابتدایی، افزایش خطرپذیری بانک در حمایت از طرح‌های پُرخطر، ایجاد تخفیفاتی برای شرکت‌های دانش‌بنیان در فرایند دریافت تسهیلات از جمله تخفیف در نرخ کارمزد، سود و ...

بلندتر کردن دوره بازپرداخت تسهیلات برای طرح‌های دانش‌بنیان، کاهش هزینه‌های جانبی و قبل از دریافت تسهیلات و کاهش هزینه تأمین تضامین مالی برای شرکت‌های دانش‌بنیان در فرایند دریافت تسهیلات در همکاری مشترک با صندوق نوآوری و شکوفایی، صندوق‌های ضمانت سرمایه‌گذاری تعاون و صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری صنایع کوچک؛

۳. رفع موانع مالی از طریق اقداماتی از جمله: ایجاد روش‌های خاص و متعدد تأمین مالی برای شرکت‌های دانش‌بنیان متناسب با اولویت‌ها و نیازهای جامعه. برای نمونه حمایت از فین‌تک‌های حوزه مالی که غالباً دانش‌بنیان نیز می‌باشند، از جمله این طرح‌هاست. بانک توسعه تعاون می‌تواند به شرکت‌های یادشده مشاوره مالی بدهد یا اینکه در راستای ایجاد بانکداری دیجیتال از ظرفیت استارت‌آپ‌های این حوزه استفاده کند؛

۴. رفع موانع ساختاری-قانونی در مسیر حمایت بانک توسعه تعاون از کارآفرینی دانش‌بنیان از طریق اقداماتی مانند: ایجاد تناسب بین ساختار سنتی بانک توسعه تعاون با مسئولیت‌های نوین آن (یکی از مسئولیت‌های نوین بانک توسعه تعاون، حمایت از کارآفرینی دانش‌بنیان است. از این رو باید بدنه کارشناسی بانک، آموزش‌های خاصی در این زمینه طی کند و فرایندهای سازمانی و بروکراسی اداری نیز متناسب با آن تغییر کنند)، ایجاد همکاری بین‌دستگاهی در حمایت از کسب‌وکارهای دانش‌بنیان (بانک توسعه تعاون در این زمینه چندین تفاهم‌نامه با صندوق نوآوری و شکوفایی منعقد کرده است، اما کفایت صرف به امضای این تفاهم‌نامه‌ها کارساز نبوده و بایستی سازوکار اجرایی برای تعامل بین دستگاهی در ساختار بانک توسعه تعاون ایجاد شود تا این تعامل به صورت یک رویه سازمانی درآید) و لزوم تدوین دستورالعمل و قوانین خاص برای شرکت‌های دانش‌بنیان (نحوه حمایت از کارآفرینی دانش‌بنیان به دلیل ویژگی‌های خاص آن متفاوت از سایر کسب‌وکارها بوده و این امر نیازمند تدوین دستورالعمل‌های خاص خود می‌باشد)؛

۵. استفاده از ظرفیت اعتماد اجتماعی مردم به بانک توسعه تعاون در راستای جذب منابع مالی مردمی و ایجاد پشتوانه مالی در زمینه حمایت از کارآفرینی دانش‌بنیان با پشتوانه مالی مردمی؛

ب. سطح خارجی (عوامل خارج از بانک توسعه تعاون)

۱. لزوم همکاری یکپارچه و منسجم تمام اجزاء و بازیگران اکوسیستم نوآوری به صورت نظام‌مند و ساختاریافته در قالب نهادی و قانونی؛
۲. کاهش تصدی‌گری بانک مرکزی و نهادهای نظارتی بر عملکرد بانک‌ها در زمینه حمایت از کارآفرینی دانش‌بنیان و ایجاد استقلال عمل در این حوزه برای بانک‌ها؛

۳. لزوم اختصاص ردیف مستقل بودجه برای حمایت از کارآفرینی دانش‌بنیان در قوانین بودجه کل کشور و قوانین بانک توسعه تعاون؛

۴. اصلاح و تقویت همه‌جانبه نظام مالی کشور و سیاست‌های پولی و مالی در راستای حمایت از حوزه تولید دانش‌بنیان، کاهش تورم و ایجاد ثبات اقتصادی در کشور؛

۵. توسعه صندوق‌ها یا نهادهای مالی با ماهیت سرمایه‌گذاری مخاطره‌پذیر (سرمایه‌ای که به همراه کمک‌های مدیریتی، در اختیار شرکت‌های جوان، کوچک، به‌سرعت در حال رشد و دارای آتیه اقتصادی قرار می‌دهند و از منابع مهم تأمین مالی شرکت‌های کوچک و نوپاست)؛

۶. لزوم بازتعریف شرکت‌های دانش‌بنیان با توجه به ضوابط کیفی (درحقیقت شرکتی دانش‌بنیان به‌شمار آید که به‌معنای واقعی کلمه نوآورانه باشد و مونتاژ نباشد، نیازمند ضابطه‌گذاری است و ضابطه‌گذاری نیز تا حد زیادی باید کیفی باشد، نه کمی)؛

۷. لزوم تقویت شرکت‌های دانش‌بنیان (به‌ویژه شرکت‌های نوپا) در ابعاد منابع انسانی و مدیریتی از طریق توانمندسازی نخبگان فعال در

شرکت‌های دانش‌بنیان در زمینه‌هایی مانند توان توجیه اقتصادی طرح‌ها، بازاریابی داخلی و خارجی و مشاوره مالی؛

۸. افزایش فعالیت‌های ترویجی در راستای ترویج فرهنگ واقعی حمایت از کارآفرینی دانش‌بنیان در کشور از طریق اقداماتی مانند ساخت فیلم و مستند، برگزاری نشست‌ها و رویدادهای تخصصی با نهادهای فعال به‌منظور سوق به سوی فعالیت‌های کارآفرینانه، تدوین برنامه و محتوای آموزشی- ترویجی با هماهنگی حوزه‌های آموزشی در راستای توسعه و ترویج کارآفرینی دانش‌بنیان؛

۹. برنامه‌ریزی آموزشی در زمینه تربیت نیروی انسانی کارآفرین و خلاق از سنین کودکی از طریق اقداماتی مانند: بازبینی محتوای آموزشی دوره‌های تحصیلی از پیش‌دبستان تا دانشگاه، تغییر رویکردها و روش‌های آموزشی از نظام آموزشی حافظه‌محور و سنتی به سمت رویکردهای مهارت‌محور و خلاقانه با ایجاد توانایی حل مسئله، برقراری ارتباط، ابراز وجود و دیگر مهارت‌ها در دانش‌آموزان و دانشجویان؛

در پایان باید گفت که پژوهش کنونی، به دلیل ضعف پیشینه تجربی داخلی در این زمینه، به روش کیفی و اکتشافی انجام شده است؛ اما پژوهشگران آتی می‌توانند با تکیه بر یافته‌های آن، تحقیقات متعددی به روش کمی به‌منظور سنجش ارتباط میان متغیرهایی مانند کارآفرینی دانش‌بنیان و سایر متغیرهای حاصل از یافته‌های این پژوهش ذیل موانع ساختاری، قانونی، فرهنگی یا سازمانی بانک توسعه تعاون انجام دهند.

منابع

- ابوجعفری، روح‌اله (۱۳۹۸). ضرورت نهادسازی مالی در راستای توسعه کسب‌وکارهای جدید. کنفرانس ملی مدیریت فناوری ایران، دوره چهارم.
- اساسنامه بانک توسعه تعاون (۱۳۸۸). مصوب هیئت وزیران مورخ ۱۳۸۸/۰۴/۲۴.
- اسکندری، بهمن، وظیفه‌دوست، حسن، جعفری، پریوش، و موسی‌خانی، مرتضی (۱۴۰۲). مدل تأمین مالی فعالیت‌های کارآفرینی با رویکرد مشارکت جمعی: مطالعه‌ای از کسب‌وکارهای دانش‌بنیان، دانش سرمایه‌گذاری، ۱۲ (۴۸)، ۲۸۶-۲۶۳.
- ازکیا، مرتضی، و غفاری، غلامرضا (۱۳۹۳). جامعه‌شناسی توسعه. تهران: کیهان.
- اعرابی، محمد، و حمید رفیعی، محمدعلی (۱۳۷۵). درآمدی بر پژوهش کیفی نگرش‌های فلسفی، روش‌ها و شیوه‌های گردآوری اطلاعات، مطالعات مدیریت بهبود و تحول، ۶ (۲۱.۲۲)، ۱۳۸-۱۲۴.
- امامی سیگارودی، عبدالحسین، دهقان نیری، ناهید، رهنورد، زهرا، و نوری سعید، علی (۱۳۹۱). روش‌شناسی تحقیق کیفی: پدیدارشناسی، پرستاری و مامایی جامع نگر، ۲۲ (پی در پی (۶۸))، ۵۶-۶۳.
- پورکیانی، مسعود، حسین نوه، مهدی، بیگزاده عباسی، فرزانه، و کمالی، محمدجلال (۱۳۹۹). نقش عوامل درون و برون سازمانی در توسعه کارآفرینی دولتی (مطالعه موردی بانک ملی ایران)، فصلنامه خط‌مشی‌گذاری عمومی در مدیریت، ۱۱ (۳۸)، ۵۸-۳۷.
- سند توسعه بخش تعاون (۱۴۰۱). تصویب‌نامه شماره ۲۴۳۱۶۳/ت/۵۴۶-۶۰ مورخ ۱۴۰۱/۱۲/۲۸ هیئت وزیران.
- حسینی‌نژاد ماه خاتونی، سیدباقر، و محسنی مشتقین، علی (۱۳۹۶). بررسی نقش بانک‌ها در توسعه اقتصادی و اجتماعی. فصلنامه مطالعات علوم اجتماعی، ۳ (۳)، ۸۹-۸۱.
- خوب، شادی، سجاسی قیداری، حمداله، و عنابستانی، علی‌اکبر (۱۳۹۹). شناسایی موانع و محدودیت‌های استفاده از اعتبارات خرد دولتی در توسعه فعالیت‌های کارآفرینی روستایی (مطالعه موردی: دهستان رادکان). راهبردهای توسعه روستایی، ۷ (۴)، ۴۳۳-۴۵۱.
- رامشگ، مهدی (۱۴۰۲). نقشه‌راه بانک‌های توسعه‌ای. روزنامه دنیای اقتصاد، شماره ۵۷۵۱، ۱۴۰۲/۰۳/۲۳.
- شیرازی، حسین، هاشم‌زاده خوراسگانی، غلامرضا، رادفر، رضا، و ترابی، تقی (۱۳۹۷). نقش منابع سازمانی و قابلیت نوآوری در خلق مزیت رقابتی شرکت‌های دانش‌بنیان نوپا با تعدیل‌گری عملکرد تجاری سازی فناوری، مدیریت نوآوری، ۷ (۴)، ۱۳۰-۱۱.

ضیاء‌الدینی، محمد، ملکی، مقداد، و هادوی‌نژاد، مصطفی (۱۳۹۸). کاوش الگوی کارآفرینی دانش‌بنیان در چارچوب مفهومی اقتصاد مقاومتی، مجله مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، ۱۴، ۳۳۹-۳۱۳.

طباطبایی، امیر، حسنی، پرخیده، مرتضوی، حامد، و طباطبایی چهر، محبوبه (۱۳۹۲). راهبردهایی برای ارتقاء دقت علمی در تحقیقات کیفی، مجله دانشگاه علوم پزشکی خراسان شمالی، ۵ (۳)، ۶۷۰-۶۶۳.

طیبری، کمیل، یزدانی، نفیسه، یزدانی، مهدی، و زمانی، زهرا (۱۳۹۱). نقش تسهیلات بانکی در تأمین مالی سرمایه‌گذاری بنگاه‌های کوچک و متوسط: ملاحظاتی از بال. پژوهش‌های پولی-بانکی، ۶ (۱۴)، ۱۱۰-۸۷.

محرابی، لیلیا (۱۳۹۲). تجربه بانک‌های توسعه‌ای در بحران اقتصادی جهان و تحولات پس‌انداز و سرمایه‌گذاری در اقتصاد جهانی. پژوهشکده پولی و بانکی، بانک مرکزی جمهوری.

مرادی، حمید، خاتمی فیروزآبادی، محمدعلی، و فیضی، کامران (۱۳۹۹). ارائه یک مدل تأمین مالی برای شرکت‌های کوچک و متوسط در زنجیره تأمین. مدیریت نوآوری، ۹ (۳)، ۱۷۰-۱۳۹.

ورمزیاری، حجت (۱۴۰۲). راهبری توسعه کارآفرینی دانش‌بنیان در مناطق روستایی و عشایری. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، مرکز مطالعات زیربنایی.

Abhinandan, Kulal, Yathish, Kumar (2017). The Role of Banks in the development of entrepreneurship in India, *International Journal of Research in Finance and Marketing (IJRFM)*, 7 (7), pp 1-8.

Agostino, Mariarosari, Errico, Luc., Rondinella, Sandro & Trivieri, Francesco (2021). Do cooperative banks matter for new business creation? Evidence on Italian manufacturing industry. *Annals of Public and Cooperative Economics*. 93. 10.1111/apce.12342.

Amyx, Jennifer, Toyoda, A. Maria (2006). The Evolving Role of National Development Banks in East Asia, Working Paper Series Vol. 26, The International Centre for the Study of East Asian Development, Kitakyushu.

Carreras, Marco (2021). Fostering Innovation Activities with the Support of a Development Bank: Evidence from Brazil 2003–2011, *The European Journal of Development Research*, <https://doi.org/10.1057/s41287-022-00517-1>.

Priyanka & Jain, D.P (2015). EMPIRICAL STUDY OF DEVELOPMENT BANKS & ENTREPRENEURSHIP PROMOTION, *Arabian Journal of Business and Management Review (OMAN Chapter)*, 4 (8), pp 1-9.

Tadas, G. A (2020). Need for Setting Up of a New Development Bank, RIS (Research and Information System for Developing Countries) Discussion Paper Series.

Wruuck, Patricia (2015). Promoting investment and growth: The role of development banks in Europe, Deutsche Bank Research, Retrieved from www.dbresearch.com.